

Redigert utskrift fra intervju med

Ulf Sand,

Finansminister i Odvar Nordlis regjering, 8.oktober 1979-
04.februar 1981, samt i Gro Harlem Brundtlands regjering, 4.
februar 1981-14. oktober 1981.

Gjennomført 29. mars 2004, ved Universitetet i Oslo.

Intervjuere:

Professor Even Lange

Professor Helge Pharo

Forsker Einar Lie.

Transkribert av Marianne Tandberg og Helge Danielsen

Redigert av Helge Danielsen

Forum for Samtidshistories intervjuprosjekt

(pilotprosjekt 2003-2004)

Lange: Jeg er glad for at du har villet være med på dette intervjuet, Ulf Sand, og jeg vil begynne med å ta opp de store endringene som mange mener har funnet sted i det norske politiske landskapet og den norske politiske kulturen, som vi har vært opptatt av da vi laget dette forskningsprosjektet. Altså de store endringene i din tid som politisk menneske og som aktiv politiker, gjennom 1970-årene og til den perioden som vi nå er inne i. Det er vel slutten av 1970-årene og begynnelsen av 1980-årene som fremstår som den mest intense overgangsfasen, sånn som vi har sett det. Mitt første spørsmål er om du har et bilde av dette tidsrommet som en slik overgangsfase.

Sand: Ja, på mange måter. Men jeg tror at mye av forandringen har skjedd etter min tid, som altså gikk fram til 1981. Det som har forandret veldig mye av arbeidsvilkårene, det er at det er en helt annen type media nå enn hva det var den gangen. Jeg skal komme inn på noen eksempler senere i dag, som viser akkurat det. Før min tid, da var arbeiderpressen snill mot Arbeiderpartiet og Aftenposten var en Høyreavis, og så videre, og av etermedier var det bare NRK, først bare radio og så også fjernsyn. Men etter hvert så er det jo blitt et helt annet mediebilde: Avisene følger ikke partipolitiske linjer på den samme måten lenger, det er flere fjernsynskanaler og ikke minst, flere radiokanaler. Det er blitt mye tyngre for en politiker å jobbe, for eksempel ved at man må intervjues av langt flere medier enn tidligere, slik at arbeidspresset blir større. Det drives også en mer kritisk journalistikk nå enn tidligere. Alt dette gjør at man får flere kritiske innspill enn før, også fra allmennheten.

Jeg tror at det har blitt mer intenst, arbeidet med media er betydelig større nå. Motforestillingene er sterkere når det er så pass mange aktører som det er nå. Dette tror jeg kanskje er den største forandringen med hensyn til politikernes arbeidsvilkår. Når det gjelder det fagområdet som jeg jobbet med, økonomisk politikk, så er problemstillingene mye av de samme, men også der er det flere aktører enn det var tidligere.

Lange: Når du snakker om handlingsrom og muligheter for å gjennomføre det man som aktør, eller i ditt tilfelle: Som finansminister, er opptatt av, så mener du at det er mediesituasjonen som er den viktigste hindringen for å nå fram i forhold til før?

Sand: Det er én viktig faktor. Det behøver ikke å være en hindring alltid, det kan ofte være en styrke også. Det er avhengig av hvordan man klarer å samarbeide og få fram sakene sine. Men rollen er forandret, og den rolleendringen tror jeg kom omtrent i den perioden da jeg satt som finansminister, for det var da, eller like etter det, mediebildet forandret seg. Det var da arbeiderpressen forandret seg. Frislippet i eteren fulgte i årene etterpå, og så videre.

Lange: Så du vil ikke legge noe særlig vekt på endringer i regjeringens arbeidsform eller styringsambisjoner? I vår forståelse er vi preget av en oppfatning som går ut på at det finner sted en overgang: Fra en situasjon med mye sterkere forestillinger om hvordan en regjering kunne styre en økonomi gjennom sin politikk til den forståelsen som nå er den dominerende. Og det er i den sammenhengen at jeg vel også opplever '70-tallet som en periode med veldig høye ambisjoner, og '90-tallet som preget av en helt annen holdning. Renteutvalget er da ett symbolsk punkt, som signaliserer en holdningsendring på en viktig måte. Uten at vi bare skal snakke om det, så vil jeg spørre om det ble opplevd som en endring også når det gjaldt handlingsrom i en slik betydning.

Sand: Ja, det jeg svarte på nå var egentlig for politikerne og for regjeringsarbeidet generelt. Det er klart at for styringen av økonomien har du helt rett i at det var et tidsskille rundt 1980. De direkte styringsambisjonene er gradvis erstattet av mer indirekte styring. Det var noe som utviklet seg gradvis. For min del, så var situasjonen den at jeg på mange måter var kritisk til

denne utviklingen, og dermed strittet jeg imot flere elementer av den. Jeg satt i renteutvalget en periode, og jeg opponerte mot det som var den nye linjen der. Han som overtok for meg som LOs representant fulgte ikke opp mine synspunkter, slik at innstillingen ble litt annerledes enn det jeg hadde regnet med på det feltet. Men jeg følte, og det hadde kanskje noe med min bakgrunn som aktiv AUFer å gjøre; at man, bl.a. gjennom denne innstillingen, ga opp noe av den gamle styringslinjen i økonomien og overlot mer til markedet. Og det strittet jeg i grunnen i mot, dette kan illustreres om vi går gjennom regjeringens arbeid med renteutvalgets innstilling.

For å bruke det eksempelet, så hadde jo utvalget foreslått at man skulle ha en fri rentedannelse også for bankene. Vi innførte derimot noe som het renteerklæring, som var en form for styrt rente. Systemet med renteerklæring ble opphevet av Høyre regjeringen som kom etter oss, med Rolf Presthus som finansminister. Så det er riktig at vi fikk en mer markedsorientert økonomi, og det var ikke bare på rentesiden. Selv var jeg ikke noe særlig glad for det. Men det er vel slik at man stritter litt i mot, men ser at det er nærmest umulig, at for mange aktører i den økonomiske politikken og i markedet gjør at man må styre mer indirekte enn man gjorde tidligere. I dag er det jo Norges Bank som indirekte har overtatt den makroøkonomiske styringen av renten, gjennom beslutningen om styringsrenten som det såkalte rentemøtet tar.

Lie: Vi kommer nok tilbake til en del enkeltheter rundt dette etter hvert. I forhold til det generelle bildet, så kunne jeg ha lyst til å spørre deg om hvilke refleksjoner du har om mekanismene omkring dette. Når man snakker med en del personer som var aktive på den tiden, leser memoarlitteratur og så videre, så får man to litt forskjellige bilder. Det ene går ut på at verden har forandret seg, for eksempel etter Opec-sjokket, og i ting som skjer i norsk økonomi: Særlig i forhold til finansinstitusjoner, gråmarkeder og åpne vinduer mot de

internasjonale markedene, så blir det ikke lenger mulig å styre på samme måte som før. Det er den ene forklaringen. Den andre går mer på at de som satt i viktige posisjoner, både som rådgivere og beslutningstakere, forandret sitt syn på økonomi og styring, og kom til at tidligere systemer var ineffektive på forskjellige områder, at alt ikke fungerte som det skulle, for eksempel i forhold til ressursallokering. Jeg vet ikke om du i ettertid har noen refleksjoner over det temaet?

Sand: Jeg tror det er en kombinasjon. Jeg tror ikke det var slik at folk ikke hadde ønske om å styre, men at det var mange som nettopp på grunn av den internasjonale utviklingen, på grunn av mange av de momentene du nevnte der, følte at man ikke lengre kunne styre på den måten som man hadde gjort før. Det betyr ikke at man går inn for en mer liberalistisk politikk. Det er ikke det at man ikke prøver å styre, men snarere prøver å styre med andre virkemidler. Jeg tror nok det var det de fleste som var med på den siden mente den gangen.

Jeg kan ta ett eksempel på en person som har vært aktiv i hele den prosessen: Hermod Skånland. Han var i sin tid en av de virkelig styringsvillige planøkonomene, som det ble kalt. Han skiftet jo rolle ganske fort da han kom over i Norges Bank. Jeg sier ikke at det er noe galt i det, men han er en som personifiserer akkurat den utviklingen. Og jeg vil tro at hans holdning var at han mente at vi ikke klarte å styre på den gamle måten, som regjeringene hadde gjort før, og som han også hadde vært med på da han var ekspedisjonssjef i Økonomiavdelingen i Finansdepartementet. Men at han så at ut fra det som Norges Bank skulle gjøre, så holdt ikke det lenger.

For min del, så hadde jeg hele tiden den linjen at jeg likte det ikke, men følger med på ferden. Når alle andre liker det er det ikke så lett å stå i mot. Men vi prøvde å holde igjen på en del slike ting i min tid som finansminister, i hvert fall.

Lange: Men det at folk likte det, som du sier, hvor kom den velviljen, eller den holdningsendringen fra? Tror du det kunne registreres?

Sand: Jeg tror det er litt forskjellig avhengig av miljø. I fagbevegelsen så mente de nok at utviklingen gikk i gal retning. Og min bakgrunn var jo som medarbeider og etterpå som leder av LOs økonomiske kontor, så jeg var i grunnen påvirket av den holdningen. Jeg tror det var en stor forskjell mellom fagbevegelsen og det du med litt vid penn kan kalle for ”økonomene”. Meningene var forskjellige etter hvilke miljøer du var i. Og det ser du fremdeles i den alminnelige debatten om fagbevegelsen. For et par år siden hadde man noe som het renteksjonen, som nå har dødt helt bort, naturlig nok, men det var en gruppe mer radikale fagforeningsfolk som mente at regjeringen burde styre renten. I motsetning til det som var ganske allment akseptert ellers. Så jeg tror egentlig at den debatten ligger der ennå, men det er en mindre gruppe som står for den, og de er kanskje ikke så kraftfulle rent maktmessig.

Lange: Men du mener at din innsats i renteutvalget var betinget av at du kom fra LO, og at du følte deg som representant for LO mens du satt der?

Sand: Ja, jeg hadde i alle fall støtte fra de som styrte i LO den gangen. Jeg sjekket jo mine holdninger i utvalget med LOs leder Tor Halvorsen. Jeg satt i Arbeidsutvalget i Renteutvalget, og det ble litt fløyer der også.

Lie: Sammensetningen av Renteutvalget er jo interessant, med for eksempel (Petter Jakob) Bjerve som formann. Han skjærer jo igjennom en del generasjoner når det gjelder sosialdemokratiets økonomer. I ting han har skrevet og sagt etterpå har han lagt en del vekt på ett partikulært poeng. Og det er oversikter man fikk laget over fordelingen av gjeld og formue på forskjellige inntektsklasser, sosioøkonomiske klasser, hvor han i hvert fall i ettertid, jeg vet

ikke hvordan det var i samtiden, la veldig stor vekt på at han hadde trodd at det var for dem med lave inntekter og mye gjeld at det lå en positiv fordelings-effekt i en lav regulert rente. Den ”låge renta”, som han snakket om. Mens statistikk viste jo at det var tendensielt annerledes, at det er de med høye inntekter som fikk glede av den lave renten. Det er vel et faktum, men betydde dette noe særlig i den store sammenhengen her?

Sand: Det betydde ganske mye for den konklusjonen Renteutvalget kom til. Jeg ble også veldig overrasket da de utredningene kom. Skånland sa på et tidlig tidspunkt i utvalgets arbeid at det var høyinntektsgruppene som tjente på lavrentepolitikken. Mange av oss andre i utvalget var uenige. Det gjaldt meg selv fra LO, Tove Strand Gerhardsen og Anne Lise Bakken fra Arbeiderpartiet. Også Hans Borgen fra Senterpartiet var enig med oss. Og så kom denne utredningen, og den var helt klar. Skånland hadde rett i det. Jeg tror også Bjerve egentlig ikke hadde trodd at det var sånn. Det var helt åpenbart, og det måtte jeg innrømme med en gang, at et av argumentene for å føre den lavrentepolitikken som hadde vært ført, ikke holdt. Det er jo egentlig ganske enkelt å tenke på det i ettertid, at de som låner mest tjener mest på lav rente. Men, jeg tror ikke folk var klar over det. Vi var det i hvert fall ikke, før den utredningen kom. Men dette gjaldt nivået på renten, og ikke hvordan den ble fastsatt.

Lie: Her er vi midt inne i det som, i hvert fall i ettertid, når man ser på det med litt distanse, er en klar dereguleringsperiode. Man var på vei mot et mer deregulert kredittmarked, tror jeg man godt kunne si. Så det å plassere dette momentet i den helheten er kanskje et viktig poeng. Ville du, uten det poenget, kunne forsinket en prosess, laget mer larm om den, ved at det ville vært vanskelig for eksempel å få LO og Arbeiderpartiet med på den prinsipielle linjen som lå i Renteutvalget?

Sand: LO hadde jo litt vanskelig for å akseptere utredningen i det hele tatt. Men den var grei nok, faglig sett. Så akkurat hvordan LO ble påvirket vet jeg ikke. Jeg var jo ikke i LO på den tiden. Man kan jo si at i min tid som finansminister, så var det ikke et utredningsproblem. Med det presset som var i økonomien på den tiden, måtte jo jeg flere ganger foreta renteøkninger. Slik at du kan si at jeg støttet lavinntektsgruppene (latter).

Lange: Det er vel ikke akkurat det politiske inntrykket i omgivelsene, men--

Sand: Nei, i ettertid kan du si det.

Lange: Du sier altså at det ble en forandring i Renteutvalget gjennom at representanten for LO skiftet. Mener du at om du hadde sittet der, så ville det ikke blitt en enstemmig innstilling?

Sand: Ja, slik det lå an da jeg gikk ut ville jeg helt åpenbart ha dissentert på denne delen av innstillingen. Jeg trodde at min etterfølger ville gjøre det også. Men, han fikk jo inn en del konsesjoner i teksten. Man vet jo aldri hva man ville ha gjort under andre omstendigheter, bl.a. måtte jeg ha avklart mine synspunkter med LOs ledelse.

Når det gjelder hvordan jeg gikk ut av renteutvalget bokstavelig talt, hvordan det skjedde: Det var et møte i Arbeidsutvalget i Renteutvalget, og da hadde jeg fått beskjed på forhånd om at Odvar Nordli kom til å ringe meg, og også informasjon om hva det dreide seg om, det var at jeg skulle bli finansminister. Og så ringte han selvfølgelig midt under møtet i Arbeidsutvalget, og jeg hadde ikke sagt et ord om dette til noen, selvfølgelig. Og det var gått en uke, og jeg begynte å lure på om det ble noe av i det hele tatt, for jeg hadde ikke hørt noe – så ringte han midt under Arbeidsutvalgsmøtet. Og da kom kontordamen inn og sa: ”Er det en som heter Sand her? Ja, han må til statsministeren med en gang.” Så ble det stille rundt bordet,

og Gerhard Stoltz, som var økonomiprofessor fra Bergen, han sa: ”Han skal sikkert bli finansminister”. Til det svarte da Bjerve, han hadde jo tidligere vært finansminister: ”Da ville i alle fall eg svare nei”, sa han. --

(latter)

Lange: Med det kan vi gå over til akkurat dette temaet: Hva var det som var oppspillet til at du ble finansminister?

Sand: Det vet jeg egentlig ikke. Jeg mener at (Per) Kleppe er en av de store finansministrene vi har hatt. Han var jo veldig god. Han førte en politikk som var veldig god nasjonaløkonomisk for Norge, i en vanskelig periode. Men hans problem ble at han førte den for langt. Ta for eksempel pris- og inntektsstoppen. Dere skriver her (i forhåndsdokumentasjonen, red.anm.) at den var et populært tiltak, men det var mye usikkerhet i bakgrunnen av den hele tiden. Som tiltak hadde den imidlertid den store fordel at alle ble behandlet likt.

Og så fikk vi i tillegg diskusjon om skattesystemet, og han kom veldig uheldig ut, særlig ved åpningen av kommunevalgkampen i 1979. Han la frem en skisse som ikke var gjennomarbeidet, og som ingen, ikke statsministeren en gang, visste om. Det skapte veldig problemer innad i Arbeiderpartiet. Du har sikkert hørt om den berømte togturen da dette skjedde – oppover i Gudbrandsdalen. Jeg var heldigvis ikke med på den. Men det førte vel til at Kleppes alminnelige posisjon ble veldig svekket, så de aller fleste ventet vel at han ville gå av. Hvorfor valget falt på meg, det aner jeg ikke. Jeg var ikke borti den diskusjonen i det hele tatt.

Lange: Men hadde du et nært forhold til Nordli på forhånd?

Sand: Nei. Jeg hadde alltid hatt et greit forhold til ham, men ikke noe ut over det. De jeg hadde et godt forhold til var vel partiformann Reiulf Steen og Tor Halvorsen, som var LO-formann. Jeg ser det som en selvfølge at de begge var positive til at jeg skulle bli finansminister. Jeg fikk altså høre fra Tor Halvorsen en uke før dette ble aktuelt at jeg muligens ville få spørsmålet, og så gikk begivenhetene slik de gjorde. Men hvorfor det falt på meg, det aner jeg ikke. Jeg hadde jo vært statssekretær i mange år. Jeg vet ikke om det hadde noe med saken å gjøre.

Lange: Det å ha erfaring fra statssekretærjobben er jo ofte en viktig kvalifikasjon, men rollene blir vel nokså forskjellige. Kan du si noe om hva slags endring det innebar for deg, da du gikk over fra posisjonen som nummer to?

Sand: Ja, det er to helt forskjellige roller. En statssekretær skal jo jobbe for statsråden. En finansminister jobber overfor statsministeren, slik at det er helt andre oppdragsgivere, for å si det sånn. Og en statsråd kan lettere fremme initiativ. En statssekretær må jo kunne komme med forslag, men det er jo stort sett forslag til statsråden, det er jo statsråden han jobber for.

Å være finansminister er en mye større oppgave. Og embetsverket er jo mer positivt under en statsråd enn under en statssekretær, slik at en statsråd får en mer sentral rolle i miljøet, det er også av betydning hvilken statsrådsstilling det er snakk om. Og forholdet til statsministeren er jo helt sentralt i dette bildet.

Lange: Kan du si litt om arbeidsformen i regjeringen Nordli?

Sand: Spør du nå om regjeringen Nordli, eller også regjeringen (Gro) Harlem Brundtland?

Lange: Jeg snakker vel om regjeringen Nordli, og kanskje om hvorvidt det er noen forskjell, om du opplevde en overgang fra en form til en annen da Gro Harlem Brundtland overtok

Sand: Ja. Det er kjent at Odvar Nordli delvis var syk også i denne perioden, og at Arbeiderpartiet var dårlig styrt ved at det hadde et delt lederskap mellom statsminister og partiformann. Odvar Nordli var statsminister og Reiulf Steen var partiformann, og samtidig handelsminister i regjeringen. De to var jo ikke særlig på talefot, det har vel blitt kjent senere. Men, jeg kan si at Odvar Nordli ikke var den som tok initiativ overfor finansministeren. Rollen som finansminister var vel egentlig mer personlig i Odvar Nordlis tid. Men han støttet alltid finansministeren i regjeringen, bortsett fra i enkelte småsaker. Den rollen spilte han, men det var aldri slik at han hadde samtaler med finansministeren på forhånd, noe som var helt vanlig i de fleste regjeringer.

Da Gro kom, så ble dette helt forandret. Hun hadde samtaler hele tiden, og hun gikk aktivt inn i styringen av den økonomiske politikken, hvilket jeg mener det er riktig av en statsminister å gjøre. Det kan godt hende at Odvar Nordli hadde gjort dette tidligere, i Kleppes tid, fordi at han da var sprekere, og nå var han jo veldig plaget av sykdom. Og det gjorde ham kan hende mer passiv enn det han ellers ville ha vært. Så jeg savnet av og til å ha kontakt med statsministeren, den gangen. Det var ikke noe problem med Gro, da kunne det fort være det motsatte.

Pharo: Du sier at Nordli og Steen ikke var på talefot: Var det noen gruppedannelser internt i regjeringen omkring de to motpolene?

Sand: Nei, ikke i regjeringen tror jeg, men i Arbeiderpartiet var det det. Men ikke i regjeringen, det oppfattet ikke jeg i hvert fall.

Lange: Men du sier at du tror at Reiulf Steen var en av dem som foreslo deg. Du hadde ikke noen følelse av å bli identifisert med den fløyen da du kom inn?

Sand: Nei. Nå har det i ettertid vist seg at Reiulf Steen også var syk. Så det var jo veldig vanskelige forhold. Nei, det var ikke noe press på meg om å føre en bestemt politikk og slike ting.

Lange: Men hvis man skulle si litt om regjeringens program, om store saker: Hva var regjeringen som helhet opptatt av å gjennomføre i den ene perioden i forhold til den andre? Vil du finne et skifte også når det gjelder innretning eller hovedoppgave?

Sand: Jeg vil si at det som var hovedoppgaven hele tiden var å holde sysselsettingen oppe. Å holde på den fulle sysselsettingen, eller høy sysselsetting. Det var noe av det første Gro erklærte da hun ble statsminister: At regjeringsarbeidets mål var å sikre arbeid for alle. Det var jo det samme som full sysselsetting, det var mer aktiviteten til statsministeren som ble større med Gro.

Lie: Vi må komme tungt tilbake til forholdene innad her. Men jeg vil tro at mye av grunnen til at du ble rekruttert, og funksjonen helt til å begynne med, må sees i lys av bakgrunnen i LO, og i tillegg kommer veien til finansministerposten. Jeg vet ikke om vi skulle ta et lite trinn tilbake, og høre om du kan si litt om hva som førte deg til LO yrkesmessig, og kanskje også litt om din allmenne politiske og faglig-politiske horisont og arbeidet i den tidlige fasen?

Sand: Jeg ble ferdig med sosialøkonomisk embetseksamen høsten 1963, og så begynte jeg i Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet 1. januar 1964. Der var jeg frem til første november 1967, da jeg gikk over til LO. Det hadde nok litt sammenheng med at jeg, også da jeg var i Planleggingsavdelingen, var medlem av sentralstyret i AUF. Jeg var veldig politisk engasjert.

Mange har spurt meg om jeg gikk over til LO fordi man fikk et regjeringsskifte da, men det hadde ikke noe med det å gjøre. Andreas Cappelen var finansminister da jeg kom inn i Planleggingsavdelingen, Ole Myrvoll i Borten-regjeringen var finansminister da jeg gikk ut. Sant å si var det egentlig ikke så store forskjeller i Planleggingsavdelingens arbeid på grunn av det skiftet. Så det hadde ikke noe med det å gjøre. Nå mener jeg at folk som er unge kanskje bør skifte jobb også, ikke sitte et sted hele tiden. Det mente jeg prinsipielt den gangen.

Planleggingsavdelingen var en kjempes fin avdeling å jobbe i, med mange flinke folk. Jeg lærte enormt mye av å jobbe der. Lærte mye om økonomisk politikk. Lærte om bruken av den teorien jeg hadde lært, i praktisk politikk. Det synes jeg var veldig lærerikt og veldig fint. Så jeg var veldig glad i Planleggingsavdelingen. Men så kom det forespørsel fra LO, om jeg var interessert i å melde meg. Jeg ville ikke få noe høyere lønn, så det hadde ikke noe med det å gjøre. Da tenkte jeg litt på det. På den ene siden hadde jeg lyst, på den andre siden hadde jeg ikke lyst, men så tenkte jeg: Det skader jo ikke, jeg kan jo prøve det.

Jeg fikk ett års permisjon fra Finansdepartementet, dermed var det greit å prøve. Så likte jeg meg veldig godt i LO også. Så egentlig var det ikke noe politisk over at jeg gikk over fra den ene jobben til den andre jobben. Og da fikk jeg i grunnen drive med noe annet enn det å jobbe i et departement. Fordi, i hvert fall var det den gangen på økonomisiden slik, at i LO var man mer bundet politisk i utredningsarbeidet. Det var veldig få økonomer i LO den gangen. Han som var leder for kontoret dro til Amerika da jeg begynte, så jeg satt alene der.

Så jeg måtte prøve å arbeide alene så godt jeg kunne. Men du kom inn i det politiske miljøet på en helt annen måte enn vi gjorde i Finansdepartementet. Og jeg var som sagt politisk engasjert, så det syntes jeg var veldig artig. I Finansdepartementet, som førstesekretær, så har man selvfølgelig ikke mye med finansministeren å gjøre. LO-formannen møtte jeg daglig. Man kom inn i et miljø. Jeg var med på sjefsmøtene i LO, blant annet, og skjønte at alt ikke var idyll og enighet der heller. Men jeg lærte mye om måten LO jobbet på. Det var grunnen til at jeg var mer ideologisk interessert i å jobbe i LO.

Lie: Nettopp. Både LO, Arbeiderpartiet og AUF favner jo fortsatt nokså bredt, de tok jo opp i seg mange synspunkter, og folk kan jo plassere seg politisk over en nokså vid skala. Jeg vet ikke hvordan du i dag vil plassere deg i 1960-tallets Arbeiderpartilandskap?

Sand: I AUF holdt jeg meg til venstrefløyen. Men ikke den ekstreme venstrefløyen selvfølgelig. Sånn betraktet folk i AUF det.

Lie: Men også på 60-tallet?

Sand: Ja.

Lie: I forhold til hvilke standpunkter da?

Sand: Nei, hva skal jeg si. Jeg var dessverre mot EU.

Lie: Det var vel ikke så originalt, var det vel?

Sand: Den gangen jo. AUF var en ja-organisasjon den gangen.

Lie: Også sent på 60-tallet?

Sand: Ja, men allerede den gangen merket jeg jo at man blir mer avslepet med tiden. Dessuten hørte jeg opprinnelig med til studentmiljøet, og det ble betraktet som mer radikalt enn AUF ellers. Da jeg meldte meg inn i 1957, så ble AUF kalt en organisasjon av snille gutter. Vi opponerte veldig sjelden mot Arbeiderpartiet. I min tid opponerte vi mot Arbeiderpartiet først og fremst på ett felt, og det var lengden på tjenestetid i forsvaret. Slik var situasjonen, den gangen. Men det skjedde en utvikling i løpet av 1960-årene som førte til en forandring.

Pharo: Men betyr det at du var medlem av A-stud?

Sand: Jeg var medlem av både A-stud og AUF.

Pharo: Ja, nettopp. Men du var ikke så radikal at du var medlem av Sos-stud?

Sand: Nei. Men om man skiller mellom A-stud og Sos-stud, så hadde jeg sympatier på Sos-stud-siden. Men så ble det satt i gang rekruttering for å få folk inn i A-stud som man skulle opprette, og jeg ble rekruttert, og så ble det til det. Jeg var formann der også en periode. Jeg hadde en flink nestformann, og hun het Gro. (latter)

Pharo: Men du var før Gudmund Hernes og Einar Førde? De kom vel inn --

Sand: De meldte seg inn like etter at jeg hadde vært formann. Gudmund meldte seg inn samme kveld som (Jon Ivar) Nålsund. Jeg tok imot inngangspenger, derfor husker jeg dette veldig godt. Det var det siste møtet vi hadde før jul, slik at det var nytt semester fra nyåret. Og de spurte om de kunne slippe å betale kontingenten for inneværende semester. Det sa jeg nei til.

Lie: Tidlig pakke fra finansministeren-- (latter).

Pharo: Men altså radikal, betyr det at du var mot norsk medlemskap i NATO også?

Sand: Nei. Det har jeg aldri vært. Det er vanskelig å si hvorfor man får de merkelappene man får. Det er ikke alltid riktig heller. Jeg mener at jeg var omtrent midt i AUF. I alle fall, tilbake til det vi snakket om: Jeg synes det var veldig artig å komme til et helt annet miljø og jobbe i LO. Jeg gikk imidlertid trøtt av dette etter en periode, og da søkte jeg en byråsjefstilling i Planleggingsavdelingen, som jeg ikke fikk. Så da ble jeg i LO.

Lange: Men de sakene dere var opptatt av i AUF, det hadde jo blant annet med sosialisering av bankvesenet å gjøre, det var ting som du følte sterkt for?

Sand: Ja, det var jeg en sterk tilhenger av.

Lange: Og det er jo noe som kom opp igjen gjennom bankdemokratiseringsframstøtene. Det hadde kanskje noen plass i det programmet du laget i AUF, i 1968?

Sand: Ja, det var en viktig ting i det programmet. En annen ting som jeg også var veldig ideologisk motivert for, var demokrati i arbeidslivet, bl.a. i forbindelse med Aspengrenkomiteens innstilling. Disse tingene hang veldig godt i hop, så jeg jobbet en del med det også i LO.

Lie: LOs økonomiske kontor, det har jo skiftet litt status og funksjon ---

Sand: Ja, den gang var det veldig lite. Men det hadde status. Mer status enn jeg etterpå skjønner at det kunne ha. Men det var jo fordi det var med i beregninger om tariffoppgjøret og sånt. Og der var vi veldig ryddige. LOs ledelse prøvde jo aldri å jukse på det. De aksepterte alltid det vi kom med. Slik at det var ikke noe juks med tall og sånne ting. De forhandlet veldig redelig.

Lie: Hvordan opplevde du ledelsen innad i LO, i forhold til de store spørsmålene og den --

Sand: Da jeg var der overtok Tor Aspengren ledelsen. Da jeg begynte var P. Mentzen leder, og han var stort sett syk. Slik at det var Aspengren som var nestleder, som da var den reelle lederen. Og han ble jo leder ved neste kongress. Han var jo aldeles glimrende. Han kunne være knallhard, men han stolte veldig på dem han jobbet sammen med. Av og til ble jeg nesten rystet, jeg husker jeg skrev taler for ham, og han godkjente det nesten alltid. Jeg vil ikke si at jeg kunne få gjennom nesten hva jeg ville, men jeg var litt redd for det. Jeg syntes han ga meg et litt stort ansvar. For eksempel å skrive taler for ham. Blant annet gikk han veldig sterkt inn for Borten-regjeringens forslag om inntektspolitik, og det var jeg som foreslo at han skulle gjøre det. Det slo ikke så veldig godt an i alle andre deler av

fagbevegelsen, men at det var riktig, det har tiden etterpå vist. Og LO har akseptert en alminnelig inntektspolitisk utvikling, slik at man ser alle grupper i sammenheng.

Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene ble startet da jeg var i LO. Dette var jeg da med i som LOs representant, først som varamann og så som representant. Der var det Odd Aukrust som var leder. Og det var jo også veldig fint, sett fra en økonoms side, å følge hvordan man legger et grunnlag for inntektsoppgjørene i samarbeid mellom partene. Og jeg var imponert over hva vi klarte å få til: Man skulle ikke bare si hvor store tilleggene skulle være, men også hva konsekvensene ble av de forskjellige alternativene. Det syntes jeg var ganske lærerikt arbeid. Jeg tror det betydde ganske mye for utviklingen av inntektspolitikken. Jeg har jo jobbet med en del sanne ting også, som kanskje hadde betydning for det spørsmålet du stilte.

Lange: Ja, nettopp. Når du hadde denne erfaringen, og så kom over i den ansvarlige rollen som finansminister: Hva slags handlingsrom følte du at du hadde?

Sand: Jeg kjente jo LO veldig godt. Jeg visste hva slags handlingsrom jeg hadde vis-à-vis LO. Jeg sa fra til Tor Halvorsen med en gang, da han nevnte det for meg, at skal jeg bli finansminister, så kan jeg ikke være LOs finansminister. Jeg må stå helt fritt, jeg kan aldri være en finansminister som støtter en av partene. Det sa jeg fra om med en gang, og det syntes han var greit i praksis. Jeg fikk jo en del konflikter etterpå, så det viste seg at det var ikke så greit i praksis. Men det mente jeg var helt vesentlig. Og dere skriver også her ett eller annet sted (viser til grunnlagsdokumentasjonen, red.anm.) at det ble litt kritikk da jeg ble utnevnt til finansminister, på grunn av at jeg kom fra LO. Og da hadde jeg en del intervjuer, både i radio og i aviser. Særlig Pål Kraby, som var sjef for Arbeidsgiverforeningen, kjørte hardt ut. Men da stod jeg veldig hardt på at jeg ikke var LOs finansminister, og jeg tror jeg

foreslo og gjennomførte en del tiltak etter hvert som gjorde at de skjønnte at det var alvorlig. Men da fikk jeg til gjengjeld kritikk fra LO-siden, så det var jo en balansegang selvfølgelig. Men, jeg vil si veldig klart fra om at jeg ikke var finansminister for LO.

Lange: Men hva slags konflikter? Kunne du komme med noen eksempler på det, fra LO?

Sand: Ja, det kan jeg gjøre. LO syntes ikke alltid at jeg var flink nok til å følge opp inntektspolitikken slik LO mente at den burde være. Dere skriver at Kleppe-pakkene ble magre under min tid, Sand-pakkene ble ikke noe særlig, og det var det heller ikke grunnlag for etter mitt syn. Det syntes LO at det var. Men det hadde noe med hele pressøkonomien å gjøre. Da jeg overtok sa jeg at det viktigste for meg var å holde på full sysselsetting. Og skulle vi make det, slik de internasjonale forholdene var, så måtte vi få mindre pris- og kostnadspress. Og det er klart, når du hadde hatt inntektsoppgjør som var lik disponibel realinntektsvekst på 6-7 % i gjennomsnitt, så var ikke det mulig å fortsette med. Og derfor ble det ikke noe særlig innhold i disse pakkene i min tid. Dette var ikke LO enig i.

Dessuten var det diskusjon om skattepolitikken. Jeg la frem statsbudsjettet for 1981. Da hadde vi et forslag om ganske skarp demping av progresjonen. Det var ikke LO noe begeistret for. Vi hadde sommeren 1980 et møte mellom Odvar Nordli, Tor Halvorsen og meg, hvor Tor Halvorsen først gikk i mot forslaget. Så laget vi et mer moderat opplegg, og da aksepterte han det. Men det gjorde at mange i LO ikke likte meg som finansminister. Vi må huske på at den gangen var progresjonen knallhard. Den gikk ned med det vedtaket som jeg fikk igjennom på Stortinget, fra 74 % til 68 %, og nå er den ca. 51 %.

Lie: Jeg kunne tenke meg å gå tilbake og rote litt i disse sandkassene eller hva det het. Det het jo både sandsekker og sandkasser, litt om hverandre. Forløpene for inntektspolitikken er jo

spennende gjennom 1970-tallet, og ny på mange måter. Slik jeg har oppfattet det, er det to ting i dette, som naturligvis henger tett sammen. Det ene er mye bruk av institusjonaliserte løsninger, og måten staten er med på. Det andre er det ganske pågående klima som man finner i store deler av fagbevegelsen og på arbeidsplassene omkring press for høyere lønninger, og med en voldsom utvikling i nominelle lønninger fra '73-'74 og så et par år fremover. Hvis man tar med arbeidstidsforkortelse, så har man jo lønnsøkninger som ligger fra 15 til 24 % i flere år på rad. Dette skjer jo i perioden hvor du satt som statssekretær i forbruks- og administrasjonsdepartementet. Et privilegert utsiktspunkt, men antakelig også en plass for å være bekymret. Jeg vet ikke hvordan du så på klimaet mellom partene, det er jo mange parter her, det er fagbevegelsen og regjeringen, og de tradisjonelle: Fagbevegelsen og arbeidsgiverne, selvfølgelig.

Sand: Ja, og i tillegg var Bondelaget og Småbrukerlaget viktig. Stortinget hadde – mot regjeringens vilje – vedtatt en opptrappingsplan for jordbruksinntektene, noe som ikke gjorde inntektspolitikken lettere. Til å begynne med syntes jeg samordningen fungerte veldig bra. Det var Kleppe som skapte dette, som skapte et politisk miljø for det. Problemet hans ble jo etter hvert at det ble så enormt stort. Sysselsettingen ble jo holdt høy, men samtidig fikk du press utenfra med priser og kostnader, noe som ble u håndterbart, for å si det rett ut. Da vi fikk en vekst i disponibel realinntekt fra 1976-1977 på 6-7 % i gjennomsnitt, og så stemte vel de tallene du (henvendt til Lie) hadde for prisstigningen, som var veldig høy også. Slik kunne det selvfølgelig ikke fortsette.

Jeg husker at Bjørn Skogstad Aamo, som var statssekretær i Finansdepartementet, og jeg, vi snakket mye sammen i den perioden. Og han mente akkurat det samme som meg, han syntes det gikk for langt. Han kunne jo ikke si det utad selvfølgelig, men vi mente vel det begge to, at dette måtte sprekke hvis det fortsatte på samme måten. I tillegg til det kom

opptrappingsvedtaket for jordbruket, som det var Berge Furre som fikk gjennom i Stortinget. Han var formann i landbrukskomiteen. Det kom på grunnlag av en streik i Trøndelag et sted, jeg husker ikke hva det heter. En skattebetalerstreik.

Lange: Hitra-aksjonen?

Sand: Hitra-aksjonen, ja. Det ble for mange grupper som ville ha for store tillegg til at dette systemet kunne holde. Og det så jeg veldig fort da jeg ble finansminister, at skulle jeg ha noen sjanse til å holde sysselsettingen høy, så var jeg nødt til å dempe dette ganske kraftig. Altså dempe veksten i nominelle inntekter.

Pharo: Var dette en sak som opptok regjeringen allment, eller var dette noe som finansdepartementet og da eventuelt av og til Nordli, når du snakket med ham ---

Sand: Nordli var selvfølgelig opptatt av de tingene. Og han var klar over at det var gått for langt. Han hadde jo rådgivere han også, som var ganske gode, økonomer blant annet. Hele regjeringen skjønnte det etter hvert. Og selvfølgelig var Per Kleppe klar over situasjonen.

Pharo. Ja, han må ha skjønt det.

Sand: Ja, og det var jo nettopp derfor regjeringen innførte pris- og inntektsstoppen, som vi var inne på tidligere.

Lie: Vi var på vei tilbake til inntektspolitikkenes genese. Du pekte både på lønnsvekst, og selvfølgelig på landbruksoppgjørene med inntektsmålsetningen i 1975. Men før vi kommer dit så har man jo en situasjon, nemlig konflikten i 1974, og veldig krasse krav og problemer og bekymringer i det departementet hvor du satt som statssekretær. Det begynner jo til dels i de ordinære lønnsoppgjørene. Hva var det som gjorde at man først fikk meglet gjennom et veldig godt resultat som så ble forkastet, slik at man fikk et høyere sluttresultat? Det var en veldig pågåenhet i forhold til inntektskravene både i 1973, men særlig i 1974.

Sand: Her må man ha med i vurderingen det som var Arbeiderpartiets alminnelige problem den gangen. Vi hadde hatt et valg hvor Arbeiderpartiet overtok regjeringmakten, som samtidig var et av de dårligste valgene partiet hadde gjort på mange år. SV kom inn med 16 mandater i Stortinget. Arbeiderpartiet ble tilsvarende redusert, og derfor så hadde regjeringen egentlig to oppgaver. Det ene var jo dette med sysselsettingen, selvfølgelig. Det andre var å opparbeide et godt forhold til Arbeiderpartiets tradisjonelle velgergrupper. Og det var klart at det var mange i de tradisjonelle velgergruppene som hadde gått over til SV. Det var også noe av dette som lå bak i det spillet her, at man skulle prøve å få disse gruppene tilbake til Arbeiderpartiet. Dette var blant de underliggende utenforliggende faktorer for partiet. Regjeringen ville altså gå lenger i å få enighet enn de ellers ville ha gjort, tror jeg. Det var dette politiske momentet som lå bak, også.

Men det som gjorde at man begynte med å trekke inn Regjeringen som en tredje part i oppgjørene, var nok at man skulle prøve å fylle gapet mellom Arbeidsgiverforeningen og lønnstakerorganisasjonene, først og fremst LO. Det hadde nok også den bakgrunnen at man ville gjerne prøve å spille ut SV, i forhold til Arbeiderpartiet.

Jeg er usikker når det gjelder akkurat det du spurte om angående 1974. Det var vel da vi fikk kombinerte oppgjør for første gang, var det ikke det? Og bakgrunnen for det var

akkurat det jeg sier nå. Det gjaldt å få oppgjøret i havn uten for mye konflikter. For konfliktene, mente Arbeiderpartiets ledelse den gang, de var det SV som tjente på. Så jeg tror kanskje det var det som lå bak som et rent politisk moment.

Så kom det etter hvert i tillegg at man ville prøve å kombinere dette samtidig med at man ønsket å holde sysselsettingen oppe. Bakgrunnen for dette var veksten i arbeidsledigheten, som vi fikk internasjonalt. Regjeringen stod egentlig overfor to oppgaver som skulle løses samtidig: Økt tillit til Arbeiderpartiet i de tradisjonelle velgergruppene, samtidig som en skulle holde full sysselsetting i et Europa der arbeidsledigheten økte.

Lie: Men det er jo når den tredje part, altså staten, kommer inn for å ”fore” mellom krav og det arbeidsgiverne vil gi, at man har en situasjon hvor det muligens er en mindre samkjørthet mellom Arbeiderpartiets regjering og LO enn det man har hatt tidligere. Hvis man ser 1970-tallet under ett, så kan man jo se noen tendenser til at LO er mer pågående enn regjeringen ønsker, men også at man har en regjering som i forhold til Stortinget, og også egne politikere på Stortinget, går veldig langt i påplusninger og reformforslag. Så spørsmålet blir, og det bringer oss vel i neste omgang litt tilbake til Kleppes handlingsrom og hva regjeringen kunne gjøre; var det ulik virkelighetsforståelse mellom LO og regjeringen her? Var det litt slitasje som lå under?

Sand: Ja, det var nok det. Mange i LO mente nok at Per Kleppe var en finansminister som LO ikke tjente på. Men jeg prøvde å få fram innad at Per Kleppe var den beste finansminister LO kunne ha i den situasjonen vi var oppe i. Men hvis man ser på 1976-oppgjøret, så vil jo alle i ettertid si at det var helt galt dimensjonert. Ikke tankegangen bak, men dimensjoneringen. Og det vi lærte var vel at skulle vi ha kombinerte oppgjør, så måtte vi også lære å si nei til kravene, ikke bare fylle gapet. Og det var det som gjorde at ”Sandsekkene” ikke kunne bli så

store som "Kleppepakken". Og Kleppe så jo det sjøl også, etter hvert. Det at han, eller at regjeringen, innførte pris- og inntektsstopp, det er jo i seg sjøl en ganske sterk kritikk av egen politikk. Selv om det selvfølgelig ikke kunne framstilles slik, så er det jo det.

Lie: En ting til om disse Kleppe-pakkene, -- man kan vel se litt forskjellig på det. I forhold til det første oppgjøret hvor det kom, så er det jo en løsning på en situasjon som er vanskelig. Men etter hvert så ligger det vel et potensielt problem i at man kommer inn som en tredje part, og at det er et oppgjør hvor fasiten legges i hendene også på andre enn partene, at noe av det som er vanlig forhandlingsdynamikk og logikk og ansvar hos partene fjernes litt fra situasjonen?

Sand: Ja, det er helt klart.

Lie: Skapte dette bekymring i departementet som hadde ansvar for inntekter og lønninger, der du satt som statssekretær? I forhold til lønns- og prisproblematikken? Altså det at man fikk inn en tredje part, som var finansdepartementet, og en situasjon som på sikt må ha sett litt bekymringsfull ut, når kombinerte oppgjør begynte å sette seg som en slags dagens orden?

Sand: Ja, det er helt klart. Men da må du også tenke på at finansdepartementet og forbruker- og administrasjonsdepartementet den gangen hadde et felles ansvar for gjennomføringen av inntektsoppgjørene. Formelt var det FADs ansvar, selv om Finansdepartementet hadde virkemidlene. På en måte ble forbruker- og administrasjonsdepartementet et haleheng til finansdepartementet på dette feltet, og det hadde noe med statsrådene å gjøre: I finansdepartementet hadde du en sterk statsråd, i forbruker- og administrasjonsdepartementet

hadde du, på dette feltet her, en forholdsvis svak statsråd, Odd Sagør, som ikke hadde noen erfaring fra dette tidligere.

Vi laget en ”pakkegruppe” mellom Finansdepartementet og Forbruker- og administrasjonsdepartementet, og den var jeg formann i. Den skulle konstruere pakker gitt for de forskjellige situasjonene, som vi da la fram for de to statsrådene. Bjørn Skogstad Aamo, statssekretær i Finansdepartementet, var nestformann i gruppa, ellers bestod den av embetsmenn. Og det vi gjorde, det var å lage alternativer, slik at statsrådene kunne velge. Eksempelvis kunne vi beregne at skulle du ha en vekst i disponibel realinntekt på tre prosent, for å ta et tall, da kunne vi komme fram til det på mange måter, ved kombinasjon av lønnstillegg og tillegg fra statens side, for eksempel gjennom skattesystemet.

Man jobbet på den måten at man laget flere alternativer, så valgte de to statsrådene og regjeringen ut i fra det som var forhandlingssituasjonen. Og her fikk vi et hovedproblem: Jeg tror partene spilte på det i sitt opplegg, at de faktisk regnet med at staten skulle komme inn. Selv om Arbeidsgiverforeningen hele tiden sa de var i mot, så tror jeg de la det inn i sine regnestykker, uten at jeg vet det. Og det kan en si ble svakheten ved dette systemet, at staten på en måte ble den som fylte inn mellomrommet nesten automatisk. Og det var 1976-oppgjøret som ble det største, og så gikk det nedover igjen.

Lange: Men dette var altså en erfaring med et system hvor styringsambisjonene ble styrket ved at man trakk inn finansdepartementet for å få orden på en variabel, men hvor det viste seg at dette var vanskelig å håndtere. På grunnlag av erfaringene man gjorde i denne perioden, trakk man noen konklusjoner om hvor høyt ambisjonsnivået skulle ligge?

Sand. Ja, vi hadde jo etterdrøftinger, og da var vel alle enige om at man kunne komme for høyt, og man var redd for virkningene av det. Og den erfaringen man trakk i forhold til 1976,

var at det som skjedde da ikke kunne gjenta seg, noe som heller ikke skjedde. Det ble lavere lønnstillegg seinere.

Lange: Men selve systemet hadde man ikke ---

Sand: Nei, i hvert fall ikke før pris- og inntektsstoppen ble innført. Per Kleppe var ganske besjelet av det, og vi andre støttet opp under ham. Men det er klart, når det nå til slutt ble gått til det skrittet å innføre en full pris- og inntektsstopp, så tenkte han vel også at det i virkeligheten var en kritikk av hans eget system.

Lange: For det har jo festet seg et inntrykk av at 70-tallet var en periode hvor, som du var inne på, Arbeiderpartiet var opptatt av å vinne tilbake SV-velgere, og derfor også la noen virkemidler nærmere opp til en form for radikal samfunnsstyring som SV hadde vært representant for.

Sand: Ja, det er riktig -- Samtidig var jo SV egentlig motstander av kombinerte oppgjør også, slik at det var en kamp mot SV på det. Mens det samtidig var slik at vi fikk oppgjørene gjennom uten noen særlig konflikter. Og det i seg sjøl ble jo regnet som en fordel. Samtidig er det uomtvistelig at mange ble holdt i arbeid, selv om arbeidsledigheten i Europa ellers steg ganske radikalt.

Lange: Når det gjelder den generelle politiske utviklingen i retning av økte ambisjoner for samfunnsstyring, økt intervensjonisme, som ble oppfattet som en radikaliserings, mener du at det er riktig?

Sand: Både ja og nei. Ja, på den måten at vi fikk til ting. Men nei, på grunn av at det ble for høyt. Og det var det mange i Arbeiderpartiet som også var redd for. Tor Halvorsen sa for eksempel til meg en gang at ”dette kan dere ikke fortsette med”. Det fikk han jo rett i. Jeg tror egentlig at det er vanskelig å svare ja eller nei på spørsmålet. Det blir begge deler.

Lie: Nokså tidlig, da vi snakket om din utnevnelse som finansminister, så sa du om Kleppe at han hadde ført en politikk som var god nasjonaløkonomisk, men at han førte den for langt. Kanskje det var like mye et spørsmål om at politikken gikk for langt, som om hvorvidt det var Kleppe som førte den for langt? For veldig mye av det man ser på som både intervensjonistisk på 1970-tallet og dyre tiltak både fra regjeringen og Stortinget, er jo ting som har veldig ulik opprinnelse og som kommer fra forskjellige steder. For eksempel fra Stortinget, uten at det har vært innom forvaltningen eller gjenstand for utredninger. Man kan jo ellers se på '70-tallet som en periode med en veldig ambisiøs regjering som gjør veldig mye, og så går det kanskje litt galt i totaliteten. Samtidig så kan man se det som en periode med en regjering som er nokså svak, og hvor det skjer veldig mye rundt i regjeringen som totalt sett ikke blir koordinert, og hvor man da ender i formuleringen med at politikken ble ført for langt. Jeg vet ikke hvordan du ser på den ---

Sand: Jeg vil nok hevde at du ikke kan si at det er enten det ene eller det andre. Jeg tror det er en kombinasjon. Og vedtaket om jordbrukets inntekter er et eksempel på stortingsregjereri på sitt verste. Det var den første gangen, nesten, at Stortinget har diktert regjeringen hva en gruppe skal få i tillegg. Vi har jo debatter i dag om stortingsregjereri i forhold til den nåværende regjeringen, men du har aldri hatt det så sterkt som det var da. Den gang kunne jo bøndene sitte og regne ut hva de hadde krav på ut fra Stortingets vedtak. Noe som skapte en umulig forhandlingssituasjon. Pluss at det gjorde jo ikke 1976-oppgjøret enklere, at andre

grupper så at bøndene hadde fått så og så mye. Så jeg kan ikke svare ja eller nei på det der, jeg tror det er en kombinasjon.

Lie: Arent M. Henriksen har jo sagt i ettertid at dette er de årene hvor enhver stortingspolitiker hadde sitt verft. (latter) Stortingsdynamikken i en del vedtakssaker var vel litt på hell da du kom inn som finansminister, og man hadde begynt innstrammingen i 1978 som vel tok litt mer tak i -- 1979, kanskje --

Sand: Ja, egentlig så var jo alle innstilt på at det skulle strammes inn. I hvert fall sa de det. Og det var ikke noen stor opposisjon i Stortinget mot de budsjettene jeg la fram, for eksempel. Bortsett fra at det var enkeltsaker der debatten gikk høyt. Men -- jeg overtok et budsjett fra Kleppe, som jeg ikke kunne gjøre noen forandringer i. På ett unntak nær, tror jeg det var, så gikk det budsjettet fullstendig igjennom i Stortinget. Og også det budsjettet jeg la fram selv året etterpå. Bortsett fra et par ting, så gikk det fullstendig gjennom i Stortinget, slik at det var ikke noe stortingsregjereri i den tiden.

Pharo: Var da SV blitt betydelig redusert?

Sand: Ja, da hadde de to representanter igjen. Så det spilte sin rolle, og så hadde vi ikke noe Fremskrittsparti, heller.

Pharo: Nei, nettopp.

Sand: Etter 1977 var ikke FrP på Stortinget i det hele tatt. Slik at vi hadde jo bare det vi kan kalle ansvarlige partier, da (latter). Og Høyre var nok forsiktige også med å overby, fordi de

håpet å overta makten. Og da skulle de eventuelt stramme til, samtidig med at de skulle gi skattelettelser. Derfor var det ikke miljø for noe annet i hvert fall i min periode. Og jordbruksopptrappingen var vi ferdige med.

Lange: Så forholdet til Stortinget var altså nokså lett i den forstand?

Sand: Ja, jeg syns det. Det verste var jo Arbeiderpartiets gruppe (latter). Nei, det var i grunnen bare en fleip, men Stortinget var ikke noe vanskelig å håndtere i min tid, altså. Det var ikke min skyld, det hadde med Stortingets sammensetning å gjøre.

Lange: Hvis vi da kommer til denne pris- og lønnsstoppen, som vi har vært inne på allerede: Du sier det var en erkjennelse av et nederlag. Men det har også vært hevdet at du var motstander av den?

Sand: Ja, jeg har sett at det har vært hevdet flere steder, bl.a. i Kleppes bok. Nå står det litt galt i Kleppes bok, jeg skal skrive til ham om det. For det første, så visste jeg ikke noe om det. Jeg var i Latin-Amerika da det skjedde, med en næringslivsdelegasjon som Olje- og energidepartementet hadde, jeg var med fra LOs side. Den eneste som ble orientert mens vi var der nede, var statsråd Bjartmar Gjerde, som ledet delegasjonen. Og han sa selvfølgelig ikke et ord til oss andre. Det var jo greit nok, for vi skulle ikke vite noe: En prisstopp må komme plutselig, uten at noen av aktørene i markedet vet noe på forhånd.

Derfor hadde jeg ikke noen innvirkning på resultatet, men det jeg sa til Per Kleppe senere, det var at ”ditt verste problem, det blir når du skal oppheve dette. Du må ha en strategi for det. Da vil det ha demmet seg opp et pris- og inntektskrav, som du på en eller annen måte må dekke.” Da visste jo ikke jeg at det var jeg som skulle håndtere det. Men der hadde jeg rett.

Det var ikke gjennomtenkt noe om hva man skulle gjøre etterpå. Og det er klart, det å innføre prisstopp, og en inntektsstopp, det var jo genialt at de fikk folk med på det. Og klarte å håndtere det. Og det gjorde man jo så lenge det varte, men problemet ble at ”etter oss kommer syndfloden”. For man måtte jo oppheve det etter en tid.

Vi vedtok da en inntektsreguleringslov som gjorde at vi klarte å ta det litt sånn stykkevis og delt, men det er klart: Prisregulering kan du jo ikke i ubegrenset grad fortsette med. Du fikk ganske sterk prisøkning da, det var jo rekord i prisøkning --- det ble litt sånn tut og kjør altså, etterpå. Først bremses du, og så setter du opp farten. Og det var altså jeg som var finansminister da vi satte opp farten igjen. Og det var det jeg mente med å si at jeg var uenig med Kleppe, at han burde ha tenkt mer igjennom opphevelsen som måtte komme en gang.

Lie: Når det gjelder rentepolitikken, den var jo også interessant i forbindelse med prisstoppen. Jeg har sett det har vært hevdet forskjellige ting. Trond Reinertsen hadde en artikkel i et Bankforeningsblad, Økonomisk Revy, for noen år siden, hvor han mente at man kunne fått en annen utvikling i rentefastsettelsen uten rentestoppen. Fordi det da var en oppmyking av rentestylingen på gang, som hadde virket en kort tid. Så fikk man prisstoppen som også gjaldt rentene, og så var man tilbake i gammelt renteregime når man opphevet prisstoppen. Ser du for deg at man kunne fått en utvikling av rentepolitikken som hadde vært vesentlig annerledes uten prisstoppen?

Sand: Nå har ikke jeg lest den artikkelen, så jeg kjenner ikke den debatten. Så det tør jeg egentlig ikke å svare på.

Lie: Tanken er vel at man kunne videreført en kraftig oppmyket rentepolitikk allerede da.

Sand: Det er klart man kunne ha gjort det. Men å gjøre det mens vi hadde pris- og inntektsstoppen, var det det han ville?

Lie: Nei, tanken var vel at man kunne tenkt seg en mye raskere eller mye tidligere liberalisering av kredittmarkedene, og særlig på prisfastsettelsen, uten lønns- og prisstoppen. Han markerte vel det som et punkt som ble veldig viktig i forhold til en begynnende liberalisering fra '70-tallet.

Sand: Ja, det er vel mulig at man kunne fått en raskere liberalisering uten pris- og inntektsstoppen. Men all den tid pris- og inntektsstoppen var sentral i regjeringens politikk, blir jo dette mer teori.

Lange: Men når du snakker om prisstopp, så kom det jo en runde to der, hvor du selv foreslo og gjennomførte en ny prisstopp. Og det ville vært interessant å høre hva som var grunnlaget for det, når du hadde de erfaringene du hadde med den første?

Sand: Ja, det var ikke det vedtaket jeg gjorde med størst glede. Men nå var det heldigvis ikke finansministeren som innførte den, men forbruker- og administrasjonsministeren. Men det er jo en biting. Det var Gro og jeg som ville ha det.

Vi hadde jo et grunnlag vi bygget vårt resonnement på. Det var at vi året før fikk en prisstigning på årsbasis på, jeg tror det var 11,6 %. Den verste stigningen fra måned til måned var på 13,6 %. Og vi hadde da i hvert fall ikke hatt høyere stigning før i Norge under normale omstendigheter. Slik at det i seg sjøl var et problem for en regjering, som da var presset politisk fra høyre, fordi det skulle være valg. Det var høsten '81, og Gro hadde blitt statsminister i mellomtiden, og hun hadde da faktisk fått opp galluptallene for Arbeiderpartiet,

slik at vi øynet et håp igjen. Noe vi ikke hadde gjort før. Og så var det Gro som spurte meg: - kan vi gjøre noe mer nå? Da sa jeg at det eneste vi kan gjøre nå, to-tre måneder før valget, det er å innføre prisregulering eller full prisstopp, det er jo mulig å gjøre det, men det virker jo ikke noe særlig på sikt. Og da smalt hun til og foreslo det i regjeringen. Det var slik den ble gjennomført. Jeg var forholdsvis avbalansert til prisstoppen, men grunnen til at den kom var rett og slett at Arbeiderpartiet var nødt til å vise noe mer handlingskraft på en eller annen måte.

Hvorfor fant vi ikke på noe annet enn prisstopp? Vi hadde to-tre måneder på oss å gjøre det på og var klempt politisk. Så det var bakgrunnen for det, egentlig. Og som jeg har spurt Helge Danielsen om: Det står i en eller annen bok her at det var en av grunnene til at vi tapte valget, det har jeg ennå ikke skjönt resonnementet bak (Sand viser her til en referanse i grunnlagsdokumentasjonen, referansen er til Honningdal Grytten og Hodne 1992. Red.anm.). Grunnen til at Arbeiderpartiet tapte valget etter min mening, det var helt alminnelige --- Vi får bølger i politikken av og til, og den gangen var det en høyrebølge. Rolf Presthus spilte en ganske stor rolle, og ikke minst Kåre Willoch spilte en stor rolle, naturlig nok. Jeg tror Arbeiderpartiet hadde tapt valget den gangen uavhengig av prisstoppen.

Lange: Så du mener dette var den norske versjonen av en internasjonal høyrebølge, som i og for seg ---

Sand: Ja, det var helt åpenbart. Husk på at den gangen kunne Høyre operere uten Fremskrittspartiet også. Slik at det var de som personifiserte høyrebølgen. Og når det gjelder innføringen av prisstoppen, så tror jeg ikke den var noe særlig mer sofistisert enn det jeg sier nå.

Lie: Jeg lurer på om vi kan ta noen ord om konstruksjonen rundt departementsstyret, når det gjelder Finansdepartementet og Planleggingssekretariatet. Det ser ut som om det på det politiske nivå fungerte rimelig greit. Embetsmenn i Finansdepartementet som jeg har snakket med var imidlertid atskillig mer skeptiske til en sånn konstruksjon. Det var noe de fryktet. Jeg vet ikke hvordan du opplevde det? Det ble jo sagt at dette var en midlertidig løsning, men var det de facto slik, etter din oppfatning?

Sand: Ja, det tror jeg helt åpenbart. Første gang jeg ble presentert for dette var i den samtalen jeg hadde med Tor Halvorsen, en stund tidligere, da han sa at jeg kom til å bli spurt om å bli finansminister. Da sa han at det skulle lages et eget planleggingsdepartement. Og det reagerte jeg på, og sa at jeg ikke syntes det hørtes ut som en god idé.

Da visste jeg ikke hva de mente med planleggingsdepartement, det kunne jo omfatte ganske mye, ikke bare langtidsplanlegging, men også mye annet. Men så fikk jeg vel tenkt meg om, inntil jeg ble innkalt til Odvar Nordli. Han sa da at han hadde tenkt å skille ut et planleggingsdepartement. Jeg ga uttrykk for at jeg ikke var begeistret for det. Jeg sa at min egentlige holdning til dette var at økonomisk langtidsplanlegging måtte være en del av det alminnelige finansdepartementets oppgaver. Man hadde jo gjort dette tidligere i historien også. Da Brofoss ble Handelsminister, så trakk man ut ganske mye fra finansdepartementet, bl.a. arbeid med nasjonalbudsjettet. Hvilket det egentlig ikke var noe logisk å gjøre.

Så jeg sa altså at jeg mente at dette var en del av finansdepartementets oppgaver, men også at jeg gikk ut fra at poenget var å gi Kleppe noe. Dessuten sa jeg at Kleppe og jeg aldri ville komme til å gjøre noen vanskeligheter ut av dette. Jeg ga uttrykk for at jeg var helt sikker på at vi ikke ville ha noen problemer med å få det til, siden vi jobbet så godt sammen ellers. Det var det svaret jeg ga til Nordli. Og jeg mener prinsipielt at økonomisk langtidsplanlegging er en del av finansdepartementets oppgaver, og bør være det. Ellers blir noe sett fra ett

perspektiv og noe fra et annet. Dessuten hadde jeg jobbet i planleggingsavdelinga, og visste hvor godt den gikk inn i finansdepartementet, og det var en initiativrik avdeling også. Men jeg skjønnte at man måtte finne på noe for at Kleppe skulle bevare ansikt i denne situasjonen. Og derfor sa jeg at det var greit.

Jeg la ikke noe vekt på det om det skulle organiseres som et eget departement eller som et sekretariat. Men da dette ble kjent, så ble det hallo! blant de ansatte i finansdepartementet. Jeg skulle styre dette i to måneder fram til jul, for man var jo avhengig av bevilgninger i Stortinget for å opprette planleggingssekretariatet. Og det tok litt tid å få til. Jeg deltok på et allmannamøte med de ansatte i det som skulle bli planleggingssekretariatet, for de var redde for at hvis de kom ut av finansdepartementet, så ville de falle ut av ansiennitetsrekkefølgen i departementet. Jeg garanterte der at uansett hvordan konstruksjonen måtte bli, så skulle man ha samme ansiennitetsopplegg som i finansdepartementet, slik at ingen skulle tape noe på det. Og det slo de seg til ro med, og da fikk jeg ideen om å kalle det for sekretariat i stedet for departement. Da ville dette formelt være en avdeling i et departement som ble bestyrt av en annen statsråd. Og det er jo en konstruksjon vi har hatt mange ganger senere, i Utenriksdepartementet har vi til og med hatt tre statsråder. Du har hatt det i andre departementer også. Jeg synes ikke det er noen god konstruksjon. Jeg tror at det som gir skikkelige ansvarsforhold mellom regjering og Storting er at det er én statsråd som har ansvar for det området som er lagt til departementet, jeg mener prinsipielt at det er det beste. Jeg synes det er en dårlig konstruksjon det vi har med for eksempel utviklingsminister og utenriksminister.

Men dette var altså bakgrunnen for at man konstruerte sekretariatsbegrepet. Per Kleppe overtok ansvaret for de ansatte fra første januar 1980. Fra den datoen hadde man altså et eget sekretariat. Jeg var ikke noe glad for det, men det fungerte veldig greit i praksis, fordi Kleppe og jeg alltid har hatt så godt forhold til hverandre. Det var ikke noe problem i det hele

tatt. Og det var jo selvfølgelig en styrke å ha ham i budsjettbehandlingen i regjeringen. Jeg husker at han en gang i starten av en budsjettkonferanse i regjeringen sa at ”bortsett fra i en sak, så støtter jeg finansministeren”. Da satt jo alle de andre og håpet at han skulle støtte dem. Så det gikk veldig greit, men prinsipielt så syns jeg det var en dårlig løsning.

Lie: Når det gjelder diskusjonene innad i den mellomperioden fra du tiltrådte og til sekretariatet var etablert: En ting er jo at de ansatte ønsker å være en del av avansementskretsen og slikt, men blant sentrale embetsmenn, ble det gitt uttrykk for sterke oppfatninger om dette?

Sand: Finansråden, Eivind Erichsen var jo en meget lojal embetsmann. Det var han som ledet finansdepartementet administrativt den gangen. Han var heller ikke noe glad for dette. Det sa han aldri til meg, det har jeg lest i boka hans etterpå. Han var med på det møtet som jeg hadde med de ansatte i Planleggingssekretariatet. Mitt inntrykk var at han gjennomførte det han fikk beskjed om, men at han ikke var noe glad for det. Han var redd for at det skulle bli konflikter mellom Per Kleppe og meg, noe jeg selv ikke var bekymret for, og noe det heller ikke ble. Han trodde nemlig at Kleppe ikke ville klare å slippe finansdepartementet, at han ville komme ned på mitt kontor stadig vekk for å fortelle hva jeg skulle gjøre, men han viste seg ikke der, han var ikke der i det hele tatt. Når det gjelder embetsverket ellers fikk jeg ingen reaksjoner.

Pharo: Du nevnte Brofoss' overgang fra finans- til handelsdepartement, og problemene med hvor ansvaret for planlegging skulle plasseres. Med de styringsambisjonene dere hadde på '70-tallet, for eksempel i forhold til inntektsoppgjør, tenkte dere noen gang i parallellitet til stabiliseringspolitikken etter krigen? Som jo gikk galt fordi den var altfor komplisert?

Sand: Nei, jeg tror ikke vi tenkte noe særlig på det. Nei, jeg tror ikke det. Jeg gjorde det i hvert fall ikke. Hva Per Kleppe gjorde, det vet jeg ikke, men han hadde jo vært med allerede den gangen---

Pharo: Ja det var det jeg lurte på ---

Sand: Ja, det kan godt hende. Men jeg var ikke noe borti de diskusjonene.

Lie: Hva mente embetsverket om disse spørsmålene? En ting er jo den første runden, men også den andre, jeg vet ikke om det ble diskutert faglig?

Sand: I hvert fall sa de ikke noe til meg. Jeg tror det roet seg ganske bra. Og da Presthus overtok, så ble planleggingsekretariatet ført tilbake igjen. Det som fungerte bra med dette, det var at du fikk et styringsverktøy, en styringsgruppe i planleggingssekretariatet bestående av Kleppe og Gudmund Hernes, som var statssekretær. Det var jo et glimrende par. Det ble en veldig god styring på arbeidet med langtidsprogrammet og slike ting.

Lie: Det ble vel på mange måter et, i hvert fall slik det har vært omtalt i ettertid, et spesielt langtidsprogram. Det var faglig godt, velskrevet og sammenhengende, men kanskje det langtidsprogrammet som har betydd minst for politikken videre, på grunn av helt andre, ytre omstendigheter, naturligvis.

Sand: Ja, det er nok riktig. For øvrig syns jeg nok at langtidsplanleggingen etter hvert har blitt mer en beskrivelse av sektorer. Før var det mer forsøk på å framskrive nasjonalbudsjettet, og

knytte de forskjellige politikkområdene til det. Nå har det blitt sånn at det skrives veldig mye om enkeltsektorer, og jeg vet ikke hvor mye det egentlig blir samordnet innad. Det var mange gode ideer i det langtidsprogrammet fra den gang. Men – det er ganske typisk, jeg tror dere skriver det her (i grunnlagsdokumentasjonen, red.anm.) også: I de debattene Stortinget hadde den gangen, så snakket de om økonomien i langtidsprogrammet, man snakket om de store tingene som skulle gjennomføres.

Lie: Skyldtes noe av frykten for å skille ut deler av finansdepartementet dels at det gamle budsjettdepartementet blir litt for forsiktig innadvendt, samtidig som det at man frikobler planleggingen fra ---

Sand: Ja nettopp. Jeg tror ikke det er noen god løsning. Det samme skjedde som nevnt i Brofoss' tid, hvor til og med nasjonalbudsjettarbeidet og ikke bare arbeidet med langtidsplanen ble tatt ut. Men budsjettarbeidet ble liggende i finansdepartementet, og de to tingene henger nøye sammen. Det ble vel gjort den gangen for å gi Brofoss noe, går jeg ut i fra.

Lange: Men i denne perioden er det jo en spesiell situasjon for den norske styrings- og planleggingsvirksomheten. Man hadde en handlingsfrihet knyttet til oljeinntekter som gjorde at man kunne møte den internasjonale krisen på en annen måte enn andre. Hvor bevisst var man i forhold til at Norge her var på en slags "Sonderweg" som det heter på tysk, altså at man hadde en egen separat utvikling?

Sand: Ja, man var veldig bevisst på det. Jeg tror dessverre at man overdrev det, også, fordi at vi undervurderte dette med pris- og kostnadspresset, som vi jo også fikk. Noe som lett kunne

føre til arbeidsledighet i neste omgang, hva det også gjorde. Men den kom heldigvis under neste regjering --- Vi hadde den utenriksøkonomiske handlefriheten, der kunne vi gjøre mye mer, men den innenrikspolitiske ble ikke noe særlig større selv om man hadde mer penger. Og det var kanskje det som gjorde at det faktisk ble for lett å øke disponibel realinntekt i Norge også. Vi følte oss på en måte friere enn det vi kanskje egentlig var.

Lange: Det var vel også en tendens til at den politikken som ble gjennomført ble beskrevet som mye bedre i absolutt forstand, enn den politikken man førte i andre land, selv om det fantes andre sosialdemokratiske regjeringer?

Sand: Ja, det stemmer nok. I OECD hadde man en del diskusjoner om dette. Og da stod det jo i norsk presse at den norske politikken vakte internasjonal oppsikt. Men det gjorde den bare i liten grad. Det var veldig få som merket at Norge førte en annen politikk. Den gangen det ble litt blest om dette, det var da Francois Mitterand vant valget i Frankrike, og Jacques Delors ble finansminister. Og på et møte i OECD, så var det Frankrike og Norge som støttet en slik aktiv politikk. Og det var første gangen at OECD skjønnte at Norge hadde gjort noe annet. Frankrike, en stormakt, kan gjøre noe helt annet. Men at Norge gjør det! Da møtte jeg i OECDs finansministermøte, der Delors førte ordet for en ekspansiv politikk. Systemet var slik at for å få ting opp til votering, så dreier det seg om at de roper de som støtter. Og det ble da min oppgave. Det var jeg som ropte støtte, og ingen andre. Men Delors gjorde jo en innsats for å vekke OECD littegrann, men så sprakk det jo i Frankrike også. Og de hadde ikke oljeinntekter som var av den størrelsen i forhold til folketallet som vi hadde.

Lange: Kan man si at det framstøtet, eller den særpolitikken, ble diskreditert gjennom at det sprakk, som du sier? Ved at franskmennene måtte snu?

Sand: Det gjorde det vanskelig å jobbe med sånne ting. Skal man ha noen mulighet for å nå fram med en slik politikk, må det være en samordnet politikk i alle aktuelle land. Den europeiske samorganisasjonen, altså sammenslutningen av LO-organisasjonene, hadde jobbet med et concerted action-program, som vi støttet ganske kraftig opp om. Men det ble jo vanskelig for dem også, da det brøt sammen i OECD, selv etter at Delors kom der. Det ble vanskeligere å få til noen ordentlig debatt om det. Men jeg er ganske overbevist om at hvis Europa den gangen hadde møtt nedgangskonjunkturen med en concerted action på et tidlig tidspunkt, så kunne det ha virket positivt. Det betyr at om alle land hadde hatt en tilsvarende finanspolitikk, litt mer ekspansiv, så tror jeg det hadde virket positivt. Men det var ikke noe samlet miljø for det. Og det har du rett i, de europeiske landene var den gangen veldig opptatt av prisstigning. Det var en erfaring fra mellomkrigstiden som det handlet om hos veldig mange, tror jeg.

Lange: Det har vært sagt at det ble opplevd som om de snakket om monetarisme, altså at det kom inn en annen type økonomisk tenkning. Opplevde du det slik at økonomiforståelsen av hvordan man skulle føre politikk forandret seg gjennom den perioden vi snakker om?

Sand: Det vet jeg egentlig ikke. Men, jeg tror det var slik at fagbevegelsen på europeisk plan var tilhenger av å prøve å gjøre noe felles. Men det sa de ikke så høyt til sine egne regjeringer, og det tror jeg også har sammenheng med redselen for prisstigningen. En redsel de hadde i større grad enn vi hadde.

Lange: Når du sier de, så er det tyskerne du snakker om?

Sand: Ja, tyskerne, men i grunnen alle. Også Frankrike, særlig Frankrike, altså før Mitterand kom.

Lie: Når det gjelder kombinasjonen av den faglige og politiske tenkningen, så har jeg en gul lapp i mappa di (refererer til grunnlagsdokumentasjonen, red. anm.). Det gjelder slutten av innledningen på "Rentepolitikk" (NOU 1980:4, red.anm.), det er litt tilfeldig, men det går på helheten. Jeg synes det er interessant å se på hvem som har laget de faglige delutredningene, som er vedlegg til innstillingen. Det er da---

Sand: I renteutvalget?

Lie: Ja. Det er Agnar Sandmo, Kåre Petter Hagen, Jan Tore Klovland, Erling Steigum jr., Victor Norman, Pål E. Korsvold og Knut Boye. Ti år tidligere så var det bare Blindern-økonomer, som i reguleringstanken stod et helt annet sted, og her har siviløkonomene og handelshøyskolen rykket inn.

Lie: Jeg var på side 10, altså på slutten av innledningen i renteutvalgets innstilling, som en innledning til et tema som dreier seg om endringer i det faglige grunnlaget, eller i valg av faglige rådgivere, for politikken. Her er listen over utredere interessant. Her ville det tidligere ha vært Blindern-økonomer, som slik jeg oppfatter det stod på den tidlige 70-tallslinjen når det gjaldt synet på økonomisk politikk. Men her er handelshøyskolen og siviløkonomer, altså en annen gruppe, mye tyngre inne som rådgivere, noe man også finner i en del senere utvalg. Både spesielt til dette, men også mer generelt, hva er dine refleksjoner omkring den utviklingen?

Sand: Den gangen satt jeg jo i arbeidsutvalget, så jeg burde kunnet svare bedre enn det jeg kan, men det var nok ofte Skånland og Bjerve som kom med disse forslagene. Min respekt for, og min tillit til, dem var så pass stor at jeg ikke tenkte på den siden av saken. Fordi vi var enige om at vi skulle ha utredninger av folk som var nøytrale. Så jeg gikk ikke noe mer igjennom dette enn at jeg regnet med at de forslagene som kom fra Bjerve og Skånland måtte være i orden, slik sett. Men jeg ser poenget ditt, jeg har i grunnen ikke tenkt på det før.

Lie: Det er jo utmerkete fagpersoner. Men når man spør dem, dette gjelder kanskje ikke i utpreget grad for Sandmo, men spør man Hagen, Klovland, Steigen jr. og Norman om hva de mener om rente og sparing og kapitalallokering, og om hva man skal gjøre med disse markedene, så vet man jo hvilken retning de vil gå i.

Sand: Ja. Norman kom ikke, da. Men hvis du ser på neste side, så har du altså [Jan] Serck-Hansen og Vidar Christiansen, som også ble engasjert for å gjøre arbeid, og de vil jeg betrakte som tilhørende på den andre siden. Jeg tror ikke at det var noen diskusjoner om dette, iallfall var ikke jeg med på noen, og jeg kan heller ikke huske at vi mistenkte det på noen måte, vi som hadde andre holdninger der.

Lie: Noen ganger når man ser på '70-tallet, i hvert fall sammenliknet med i dag, hvor man har økonomer som fungerer over et mye bredere spekter, så får man jo litt inntrykk av at fra 70-tallet og bakover, hele etterkrigstiden, så har man en litt uskyldig stil, hvor en fagmann er en fagmann, og hvor man ikke stiller de spørsmålene som jeg nettopp har stilt, i forhold til hva man tror de vil mene. Jeg vet ikke om det kan ha noe med å gjøre at man ikke reflekterte så mye over det den gang. Jeg vil tro at ti år senere, og særlig i dag, så stiller man den typen spørsmål?

Sand: Ja, vi hadde en undergruppe som møttes av og til, og der drøftet vi det ikke. Det var Tove Strand Gerhardsen, Anne Lise Bakken og jeg, ja det var vel oss tre først og fremst. Og det var ingen som reiste spørsmål om dette, ikke jeg heller. Så jeg kan egentlig ikke svare på det. Jeg ser at du kan ha et poeng.

Lange: Men dette var vel også på et tidspunkt hvor Norge var i en særstilling når det gjaldt rentepolitikk, slik at det vel kan være slik at de utredningene man foretok avspeilte situasjonen mange andre steder i verden. Jeg vet ikke om man var seg bevisst hvor særegen den norske situasjonen var –

Sand: Vi drøftet ikke utviklingen i andre land noe særlig. Det var mer norsk politikk. Jeg kan ikke huske den diskusjonen der heller.

Lie: Var det tema i finansdepartementet? Jeg vet at litt senere, i tiden til regjeringen etter den du satt i, så var det et tema hvem man skulle bruke på en del områder. Thorvald Moe hadde for eksempel spesielle oppfatninger, og ønsket å bruke handelshøyskolens kapasitet mye mer enn man hadde gjort, og mer enn en del andre i embetsverket ville gjøre. Dette ble diskutert ganske kraftig internt. Jeg har inntrykk av at noen av disse posisjonene, noen av disse spørsmålene, ble politiserte i større grad enn tidligere. Husker du noen tilløp til den typen diskusjoner i din tid som finansminister?

Sand: Nja, vi hadde en diskusjon som gikk på at økonomiavdelingen kanskje var litt ensidig sammensatt, og der var det stort sett sosialøkonomer. Men jeg tror ikke det angikk hvilke holdninger som fantes, det var mer det at man mente at et litt større faglig miljø kanskje ville

gjøre avdelingen bedre. I min tid var Thorvald Moe leder der, (Torstein) Moland ble nestleder mens jeg var der. Økonomiavdelingen fungerte bra, men vi følte vel at de var litt tradisjonelle på mange områder. Og vi mente kanskje at det kunne være en idé å ansette folk ut fra et litt bredere tilfang. Så vi hadde litt av den diskusjonen, men ikke i den retning som du nevnte i spørsmålet.

Lange: Så du opplever altså ikke noe stemningsskifte i forhold til hvilke økonomiske teoretikere, eller hvilken økonomisk tankegang som hadde status? At Keynesianismen, som du var opplært i, hadde mistet status og var blitt utfordret ikke bare politisk men også faglig, på grunnlag av en alternativ tilnærming?

Sand: Egentlig følte jeg ikke det i finansdepartementet. Men den gangen ble mye av opplegget, iallfall i dokumenter og slikt, bygget på noe som var gitt fra tidligere, egentlig. Så det var ikke store forandringer i tankegangen. Det var jo en diskusjon om rentepolitikken, det var det også internt. Og det var selvfølgelig diskusjon på en del områder, men ikke etter de retningslinjene der, egentlig. Jeg oppfattet i hvert fall ikke det.

Lange: Og det kom heller ikke til uttrykk i den internasjonale sammenhengen hvor dere møttes, og hvor Norge jo - - -

Sand: Nei, det var først og fremst økonomiavdelingen som var med på slike møter. Om noen i embetsverket måtte mene noe annet, så var de i hvert fall veldig lojale, og de satte aldri fram andre synspunkter enn de norske når vi var på møter i OECD, for eksempel. Nå har jo finansdepartementet alltid hatt et veldig lojalt embetsverk. Vi må jo regne med at de kunne

tenke de også, så det kan jo hende at det var forskjellige meninger blant dem. Men i hvert fall så lenge jeg var i finansdepartementet, så var embetsverket veldig lojalt.

Lie: Skulle vi snakke litt mer om renteutvalget og kredittpolitikk? Da vi var inne på det tidligere, så sa du at hvis du hadde blitt sittende, så hadde du antakelig tatt en dissens i forhold til det som ble den endelige innstillingen. Hva ville du skrevet i den dissensen?

Sand: Nei, den ville vel markert en mer positiv holdning til administrativt bestemt rente, særlig da i forvaltningsbankene og i kredittinstitusjonene. Nå var det jo slik at dette ble gjennomført først også, da jeg satt som finansminister, med at man skulle lage en renteerklæring, som finansdepartementet satte, og som bankene fulgte. Jeg hadde nok markert det i innstillingen om jeg hadde fortsatt i utvalget, men det er klart at resonnementet ble ganske svekket av de utredningene som viste det vi snakket om tidligere, når det gjelder hvem som egentlig hadde fordel av det. Samtidig hadde dette noe med hele styringen av økonomien å gjøre. Og der syns jeg kanskje at man tok litt lett på det, ved bare å slippe renten fri.

Lie: Når du sier styring, tenker du da på styring i makro, i et mer konjunkturtelt bilde, eller hele næringspolitikken og kreditt ----

Sand: Begge deler.

Lie: Det var begge hensyn som lå bak?

Sand: Ja, jeg mener at også den politikken som har vært ført i den seinere tid, også fra Arbeiderpartiets side, har gått i gal retning. Hvor man har sluppet til omtrent alt som heter

særlige kredittinstitusjoner, som har gitt lån på spesielle vilkår til bestemte områder. Jeg tror det er galt i et land som Norge, hvor det er så pass forskjellige betingelser geografisk og næringsmessig rundt om i landet. Jeg mener at man burde hatt styrt rente i større grad enn det man hittil har hatt. Det mener jeg nå, og det mente jeg den gangen også. For renten er jo en av de største kostnadene i kapitalanskaffelsen. På den annen side så ser jeg jo at man var nødt til å tilpasse seg. Jeg mente heller ikke at man kunne føre en rentepolitikk i vakuum som gikk en helt annen vei enn alle andre. Det var ikke mulig. Men da vi hadde systemet med renteerklæringen, da kunne jo regjeringen si at bankene kan, innen visse rammer, ha en rente som varierer så og så mye.

Så ble det min skjebne at jeg var nødt til å sette renten opp, ganske fort etter at jeg gikk på, med to prosent tror jeg det var. Det var jo ikke morsomt rent politisk, i hvert fall kunne jeg ha ønsket meg noe annet. Men jeg mener likevel at man mistet et styringsredskap i den økonomiske politikken både konjunkturtelt, og som et ledd i næringsutviklingen forskjellige steder.

Lie: Du mente at man burde ha beholdt en, eller i hvert fall elementer av, en viss administrativ styring av selve rentenivået, ikke bare for statsbanker i forhold til spesielle formål ---

Sand: Ja, renteerklæringen gikk ut på det.

Lie: Men at det er et system som man kunne beholdt mer permanent?

Sand: Jeg innser jo at det kanskje hadde vært vanskelig å gjennomføre linjen, men ja, jeg var uenig i at det ble sluppet opp. Men Arbeiderpartiet støttet det.

Lie: Ja, nettopp. For det er neste delspørsmål: Perioden fra '80-'81, da utvalgsinnstillingen fikk sin politiske behandling og det var mye diskusjon, til '83-'84, hvor man slår inn på en sånn linje, det er jo en litt uklar mellomperiode. Men uklarheten skyldes kanskje at forskjellige personer mente forskjellige ting om hvor man skulle gå på lengre sikt? Man fikk jo virkemiddelutvalget i '83, som ba om at man skulle ta opp igjen renteutvalget og gjennomføre forslagene derfra. Men i din periode i regjeringen, så ---. Det du sier er jo at viljen og lysten til å følge flertallsinnstillingen i renteutvalget egentlig ikke var særlig stor?

Sand: I regjeringen var den ikke noe stor. Og vi fulgte den heller ikke. Vi innførte renteerklæringen, og det hadde full støtte innen regjeringen.

Lie: Men er det ikke en forsiktig glipe, hvis jeg kan antyde det, mellom det man sier om renteutvalgets innstilling når den kommer, i hvert fall i Stortinget, og det man gjør politisk? Politisk har man jo renteerklæringen som renteerklæring, så man markerer at det er det man skal fortsette med. Noe som, tror jeg, er ganske forskjellig fra liberaliseringslinjen i renteutvalget. Og behandlingen i Stortinget ga jo større konsesjoner til renteutvalget enn det regjeringens praktiske politikk ga?

Sand: Det var forskjellige meninger om dette også internt i Arbeiderpartiet, og de hadde vi ikke diskutert så mye før debatten kom i Stortinget. Så det kan godt være at det var noen som deltok fra Arbeiderpartiet som hadde en annen oppfatning, det husker jeg ikke. Men SV var jo klart på vår linje, sånn at det var jo flertall på Stortinget for det vi gjorde.

Lie: Og, det er vel naturlig å oppfatte det sånn at mellompartiene stod ganske trygt på ---

Sand: Altså, Hans Borgen møtte i renteutvalget, og han stod på samme linje som oss.

Lange: Men tok ikke dissens.

Sand: Nei, det gjorde jo ingen, til slutt. Men jeg tror at han var inne på det når vi hadde den diskusjonen, det gikk ganske hardt for seg der. Kristelig Folkeparti markerte seg ikke noe, det var en dame som var med. (Astrid) Bakke het hun, hun sa veldig lite.

Lange: Det finnes jo to konkurrerende forklaringer på hva det er som ligger bak gjennomslaget for denne liberaliseringen. Den ene er det vi nå har snakket om, at det er en annen forståelse blant økonomer som slår igjennom, og som vel du egentlig nå støtter litt opp om. At det for eksempel er Bjerve, Skånland og andre økonomer som får en ny forståelse av hva som skal til for å oppnå de målene man har. Altså at den økonomiske erkjennelsen endrer seg. Det andre er, og det behøver ikke være i motsetning til det første, at verden har forandret seg så mye at de gamle redskapene ikke duger.

Sand: Det siste var vel hovedargumentet. Det var selvfølgelig et sterkt argument. Og så var det også den utredningen som viste fordelingen. Som også virket ganske sterkt. Jeg vil si at det var de tre tingene der.

Lie: Innad i utvalget: Skånland var vel av dem som på dette tidspunktet, blant annet ut fra effektivitetsbetraktninger rundt kredittallokering og næringsutvikling, ikke bare mente at verden hadde forandret seg, men at det gikk i riktig retning ut ifra effektivitetsbetraktninger, at man burde ha ---

Sand: Ja, han mente dette alvorlig. Ingen tvil om det.

Lie: Det du sier bygger jo opp under en oppfatning som flere har dannet seg i ettertid, at det er en motsetning mellom de konsesjonene som gis til utvalgsinnstillingen i Stortinget, og praktisk politikk. I Stortinget var det jo nokså stor enighet. Det gjelder særlig mellompartiene, som var ganske positive i forhandlingene i Stortinget, men som i praktisk politikk ikke ser ut til å ligge på den samme linjen, noe som varer til litt inn på 80-tallet.

Sand: Nå var ikke de med i regjeringen den gangen, det var jo en ren Høyre-regjering de to første årene. Og det var de som opphevet renteerklæringen så vidt jeg husker, og da var det vel gjort. Hadde du først låst deg så var det umulig å komme tilbake igjen, når man først hadde lukket opp.

Lie: Både da du var finansminister og under den rene Høyre-regjeringen argumenterte jo mellompartiene stadig for lav rente ---

Sand: Ja. Men vi hadde det ganske greit. De var enige med oss i den diskusjonen vi hadde i renteutvalget da jeg satt der. Så hva egentlig flertallet og mindretallet hadde blitt om vi hadde stått på, det er jeg ennå ikke sikker på.

Lie: En ting til i forlengelsen av dette: Man har jo i ettertid et bilde av at liberaliseringen av kredittmarkedene følger disse trinnene: Først en utvalgsinnstilling, deretter en politisk debatt og så en politikk med rentenormering, før man ved utgangen av '83 fikk et frislipp. Frislippet kan tolkes på mange måter, naturligvis, for man fjerner jo reguleringene på kvantum, og så sitter man med en rentenormering som i praksis fungerer slik at den holder renten nokså lavt.

Og så er det jo forskjellige måter å se dette på. Et syn kan være at dette er en litt irrasjonell policy-mix, hvor man deregulerer i prinsippet, samtidig som man holder på noe annet. Men man kan jo også betrakte dette som at reguleringstanken stod nokså uavbrutt, at en alminnelig deregulering ikke ble satt gjennom i prinsipp, men at man kun fikk et oppslipp, som manglet noen ingredienser. Altså at reguleringslinjen stod relativt sterkt, man diskuterte jo for eksempel hele veien å innføre paragraf 813, var det ikke det den het, den som angikk mengdereguleringer? Som jo ble gjeninnført i '86, men da virket det ikke lenger, fordi bankene hadde tilpasset seg på en annen måte.

Mitt bilde, dels av Arbeiderpartiet, men kanskje enda sterkere av mellompartiene, er jo at man egentlig fortsatt mentalt befant seg i et reguleringsregime, at man ikke hadde foretatt den liberaliseringen som mange leser inn i det i ettertid. I form av en oppfatning som går ut på at "her er det liberalisering, men det er noe som mangler". Kanskje det egentlig var slik, for en del, at man egentlig fortsatt satt i et reguleringsregime, hvor man hadde trukket ut noen propper?

Sand: Ja, jeg tror det er riktig det du sier der. I tillegg til mellompartiene gjaldt vel dette også for SV, vil jeg tro. Slik at du hadde en kombinasjon av de tre partiene, eller fire partiene, jeg husker ikke om Venstre var på Stortinget da, jo, Myrvoll var vel det. Og jeg husker det var flere debatter der jeg prøvde å følge med, da var ikke jeg med i politikken lenger, hvor jeg var mer enig med mellompartiene og med SV enn jeg var med Arbeiderpartiet på den tiden. Men så opphevet jo regjeringen dette, og konsekvensen ble en ganske sterk kapitaltilførsel, og ganske sterkt press etter hvert. Som resultat av politikken til en regjering som hadde kritisert Arbeiderpartiet for å skape for mye press i økonomien. Men så ble det ikke noe særlig bedre av det som skjedde der. På toppen av dette fikk man dette med utenomgruppene og slikt også. Altså det uregulerte pengemarkedet, som også kom inn.

Lie: Så hvis man skulle stille et hukommelsesspørsmål om dette: Da man liberaliserte kredittmarkedene, så skjedde det ganske lenge etter 1983, altså man foretok noen --

Sand: Ja, renteerklæringen ble jo opphevet, jeg husker ikke ordentlig om det var i '83 eller om det var i '84.

Lie: Var ikke det i årsskiftet '84-'85?

Sand: Var det så sent? OK. Og da var jo både Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti med på det.

Lie: Oppfatter du det som et vannskille i utviklingen, som noe ugjenkallelig?

Sand: Ja, det tror jeg egentlig, at når man først gjorde dette, så vil man ikke klare å innføre reguleringer igjen.

Lange: Men da du gikk av, hvis vi kan gå videre til etter din tid nå, så gikk jo du tilbake til LO. Og da førte du vel sterkt videre tanken om behovet for en sysselsettingspolitikk, noe som den borgerlige regjeringen ikke fulgte opp. Så din tro på at man hadde muligheten for å opprettholde en samfunnsstyring, den var usvekket?

Sand: Ja, det var den jo for så vidt, men vi hadde jo mistet noen virkemidler. Men ellers så mente jeg vel det. Og det er klart finanspolitikken betyr veldig mye. Og der klarte jo ikke regjeringen å gjøre det som de selv hadde som mål, nemlig å stramme til. Det var jo ikke noe

tilstramming i den tiden der. Det går jo veldig godt fram av Erichsens bok, hvor han forteller om Presthus som var helt oppgitt og sa at - - ”her møter jeg meg selv i døra”. Og det tror jeg var ganske typisk for situasjonen.

Lange: Men hva var årsaken til at de ikke klarte det, tror du?

Sand: Det er lettere å snakke om innstramming enn å gjøre det. Dessverre. Sånn er det jo. Da jeg gikk på Universitetet lærte jeg hvor lett det var, vi hadde modeller som viste hvordan man strammet til der og plusset på der. Men hvis man skal gjøre det i praksis, så er det ikke så enkelt alt sammen. Da stiller alle særgrupper opp, ikke sant.

Lie: Delta G eller hva det het.

Sand: Ja nettopp. Det var en helt annen virkelighetsopplevelse. Det kan jo ha vært noe noen i Høyre kom opp med selvfølgelig. Du kan ikke legge deg ut med alle grupper samtidig.

Lange: Og da kan vi kanskje vende tilbake til det som du begynte med, nemlig mediesamfunnets endring. Du antydte at du hadde noen opplevelser og eksempler.

Sand: Jo, jeg hadde noen fra min egen tid som finansminister. Det første, det var da vi skulle legge fram statsbudsjettet for '81, hvor regjeringen hadde tatt sin beslutning om hva de ville gjøre på en del områder. Blant annet at man skulle dempe progresjonen. Så smalt plutselig Arbeiderbladet det opp. Som hovedoppslag. Om den tøvete regjeringen som skulle dempe progresjonen. Og det slo jo ikke noe særlig godt an. Men da var det jo ikke noe særlig å gjøre med det, vi kunne ikke benekte sannheten heller. Det ville vært utenkelig at Arbeiderbladet

som regjeringsorgan hadde skrevet noe sånt fire-fem år, eller kanskje litt flere, år tidligere. Men nå gjorde de det, og det gjorde det helt umulig å markedsføre dette i de gruppene som var kritiske. For du fikk diskusjonen på forhånd, og da er på en måte finansministeren og regjeringen lammet, fordi du kan ikke kommentere noe som er i ditt eget budsjett.

Lange: De kan ikke argumentere for at det er riktig uten å gå god for alle opplysningene, mener du?

Sand: Nettopp

Lange: For dere hadde en god begrunnelse for at det var riktig å gjøre noe med progresjonen?

Sand: Ja, men dette skulle sees i sammenheng med neste års inntektsoppgjør. Inntekstilleggene på de lavere lønningene skulle øke sterkere enn på de høye. Men det ble en veldig vanskelig situasjon, i forhold til om man skulle gå ut og argumentere. Jeg gjorde det, men da ble det masse kritikk av det også fra Arbeiderpartiets presse rundt om kring, av at finansministeren går i mot (ler) Arbeiderbladet, holdt jeg på å si. Oppslaget gjorde ting veldig vanskelig, det ble en på forhånd-debatt som egentlig skulle vært tatt da budsjettet kom som en helhet. Og dagen etterpå hadde vi møte i regjeringen, og da diskuterte vi selvfølgelig hva man skulle gjøre med dette her. Diskusjonen gikk ikke på opplegg og sånt, men dreide seg om spørsmål av typen ”hva gjør vi med journalisten, og hva gjør vi med redaktøren”, det var temaene (ler). En debatt som var helt uinteressant egentlig. Dette var det ene eksempelet, som gjorde ting vanskelig, fordi du ikke fikk gjort noen ordentlig presentasjon av statsbudsjettet, fordi det ble tatt ut en del som var populær noen steder og upopulær andre steder.

Pharo: Er problemet det at pressen blir aktør på en annen måte enn tidligere, altså at den ikke lenger er en partipresse som du kan regne med lojal støtte fra, men en presse som har sin egen agenda, og som derfor blir mer uforutsigbar og vanskeligere å håndtere for politikerne?

Sand: Ja, det er riktig, de blir aktører på banen. En aktør som betyr ganske mye, fordi de når fram til folk.

Lange: Men dette er vel noe som kommer før 1980, det er jo en endring som for eksempel bragte Borten-regjeringen til fall ---

Pharo: Men var det da noe særlig annet enn Dagbladet?

Sand: Som sagt – det var en gradvis utvikling. Det mener jeg at det var. Men det ble nok mer aksentuert på slutten av '70-årene, og så ble det enda mer i løpet av 80-årene, da vi fikk mange etermedier i tillegg. For det var jo regulert før det, slik at det bare var NRK. Husk på at det jeg forholdt meg til som finansminister, det var aviser, alle de store avisene. Nå mener jo alle aviser at de er store. Så hadde vi fjernsynet, det var jo ett fjernsyn. Og det var én radiokanal, og det var det vi hadde å forholde oss til. Men nå har jeg inntrykk av at disse stakkars statsrådene, de løper omkring fra medium til medium.

Men det er riktig det du sier om at mediene blir aktører også, at det går mer på hva de tar opp. Jeg sier ikke at dette er galt, det er bare en del av utviklingen. Man må tilpasse seg, selvfølgelig, jeg tror ikke man kunne stoppe det. Man har jo sett det i utlandet i mange år, det er ikke bare i Norge. Verden forandrer seg, også i denne sammenheng. Og for all del: Dette har mange gode sider, jeg vil nødig bli misforstått her.

Lie: Jeg truet i stad med å stille noen spørsmål om kontrollkomiteen i Bergens Bank. (latter)
Du kom inn der omtrent da det startet å gå unna, gjorde du ikke det? Fra '82 av?

Sand: Ja, jeg ble valgt inn i representantskapet i '82, tror jeg.

Lie: Som politisk valgt?

Sand: Som stortingsvalgt, ja. For Arbeiderpartiet. Det var jo slik tidligere at det var flere valgte representanter fra Stortinget – de var faktisk i flertall, men så ble antallet kuttet ned. Da jeg kom inn var det et sterkt mindretall av stortingsvalgte.

Lie: Hvordan opplevde du det? Altså arbeidet i kontrollkomiteen?

Sand: Først og fremst, da jeg var i representantskapet, så var jeg positivt overrasket over hvor mye vi egentlig kunne gjøre der, selv om vi var i mindretall. Og de som sa at det ikke var mulig å gjøre noe i representantskapet, de mener jeg tok feil. Det var i hvert fall ikke min erfaring i Bergen Bank. Vi hadde bra folk i administrasjonen der, som var positive. Gade Greve, som først var nummer to, Finn Henriksen var banksjef først. Deretter var det Egil Gade Greve, og han var veldig positiv til de stortingsvalgte som møtte. Han likte det ikke, men han var positiv til å følge dem opp. Jeg synes at vi fikk igjennom ganske mange forslag, selv om vi var i mindretall.

Når det gjelder kontrollkomiteen, så ble jeg spurt av formannen i komiteen, Harald Schjoldager, om å gå inn der. Det hadde vel med å gjøre at jeg var med i representantskapet. Han foreslo meg for administrerende direktør, som igjen foreslo for representantskapet, som valgte meg. Det var jo et nytt arbeidsfelt, men det var ganske interessant, og jeg lærte veldig

mye av det. Fordi vi gikk gjennom regnskaper og slikt, og vi gikk gjennom utsatte engasjementer. Der var vi altså ikke gode nok, viste det seg senere. Men det var ganske interessant, og ja, det var ikke noen uenighet mellom oss i kontrollkomiteen uansett hvilken side vi kom fra. Harald Schjoldager var høyesterettsadvokat, så var det Gunnar Nitschke, som var statsautorisert revisor, og så var det meg.

Lie: Arbeidsfordelingen i forhold til styret, var det uproblematisk?

Sand: Ja, jeg synes det. Men det hadde nok ganske mye å gjøre med Gade Greves måte å håndtere dette på også, tror jeg. Finn Henriksen var før ham, han likte ikke meg noe særlig, fordi representantskapet skulle fastsette lønnen hans. Jeg stemte imot lønnsøkning, jeg da. Der fikk jeg ikke engang Arbeiderpartiets folk med, så jeg gjorde det helt alene. Så jeg hadde ikke noen særlig gylden stjerne der, nei.

Lie: Endelig fikk du din dissens, liksom? (latter). Nei altså jeg --

Sand: Altså, denne ordningen er bortfalt nå. Folk har sagt at de som møtte som Stortingsvalgte var gisler. Det vil jeg ikke si at vi var. I hvert fall ikke i representantskapet i Bergen Bank. Jeg synes vi fikk gjennom ting. Det er klart, det er jo begrenset på forhånd når vi var i mindretall. Men de hørte på oss, og vi fikk gjennom ting. Hvis vi fremmet et forslag som falt, så hadde de det med neste gang de kom med et tilsvarende forslag. Så jeg må si at jeg er uenig i kritikken av det systemet.

Lie: Når det gjelder bankens allmenne vekststrategier, nasjonalt og internasjonalt, var det noe som ble diskutert innad i Representantskapet?

Sand: Ja, vi hadde jo innledninger og diskusjon om det. La meg si at det ble litt springende, det ble det jo. Men det var oppe, ja.

Lie: Ellers, jeg har jo sett i ettertid på noe av dette, i forbindelse med at jeg har drevet med fusjonen med DnC, opprettelsen av DnB. Det var vel enkelte av Bergen Banks aktivitetsområder, særlig ekspansjonene i Østlandsområdet og da spesielt i Buskerud, Vestfold og Telemark, hvor det var voldsomt store tap. Bergen Bank Drammen og Tønsberg for eksempel.

Sand: Ja, bl.a. Drammen hadde veldig svære tap.

Lie: Ja, de tapte over halvparten av utlånene sine.

Sand: Ja, det er klart vi burde ha sett mye mer enn det vi gjorde. Det er det ingen tvil om.

Lie: Hvordan var det dere arbeidet i forhold til det? For det var vel ingen administrative porteføljegjennomganger i Bergen Bank, som ---?

Sand: Nei, men vi fikk forelagt alle saker som var forelagt styret, og der var det større saker. Og så hadde vi et system, slik at hvis det var utsatte engasjementer, så skulle vi kunne se det. Dessuten hadde vi innledninger fra lederne fra de forskjellige seksjonene, for eksempel skipsfart, med deres utsatte engasjementer. Og så hadde vi da besøk på utsatte kontorer, for eksempel Drammen, hvor vi gikk gjennom engasjementene deres. Det er klart når jeg tenker på det i ettertid, hva vi gjorde litt feil, så var det slik at det materialet vi fikk, det fikk vi fra

administrasjonen. Vi hadde jo ikke kapasitet til å sette opp vårt eget materiale, så vi hadde gode hjelpere fra revisjonen. Vi var jo på en måte også revisjonens forlengende arm. Men kanskje presentasjonen var slik at vi fikk et galt inntrykk. Jeg kan ikke finne noen annen forklaring på det i ettertid. Det er riktig at vi ikke godt nok klarte å se hvilke engasjementer som var utsatte, og som vi burde tatt frem.

Lie: Dette er jo litt ettertidig, men den gang, da hadde dere i kontrollkomiteen i og for seg et inntrykk av at banken gikk bra?

Sand: Ja, den gikk jo bra lenge.

Lie: Ja, jo da.

Sand: Men faktisk gjorde den det.

Lie: Ja. Man burde ha tatt noen tap noe tidligere, antakelig.

Sand: Sikkert.

Lie: Men det er noe som kommer i ettertid. På den tid var det inntrykk av at administrasjonen fungerte bra og at det hele gikk ganske bra? Det var god kvalitet hele veien?

Sand: Vi syntes det. Men i ettertid er det helt klart at vi burde ropt varsku. Jeg ble egentlig ikke klar over dette før den innstillingen fra (Preben) Munthe kom, jeg. Om det var

administrasjonens eller vår feil, det skal jeg ikke ha sagt noe om. Da Munthes innstilling kom, var hele den gamle kontrollkomiteen gått av. Da hadde ikke jeg mer med det å gjøre.

Lie: Nei, nettopp.

Sand: Nei, det var en lære for livet det der. Det er helt åpenbart.

Lange: La oss gå videre til perioden etter at Høyre regjeringen hadde gjennomført en del av de dereguleringene som du som finansminister hadde vært med på å bremse, eller forsinke. Du har jo vært med i programarbeidet for Arbeiderpartiet i '85-'86. Altså like før Arbeiderpartiet igjen kom i regjeringsposisjon. Og der ble det veldig sterkt understreket hvor viktig og nødvendig det var å styre sysselsettingen, eller bremse arbeidsløshetstrusselen. På meg virker det som det er en slags konflikt mellom de programmene man lager og den praksisen man klarer å etablere i de par-tre følgende årene?

Sand: Det dokumentet vi laget i det utvalget jeg ledet var jo et dokument som ga de økonomiske forutsetningene for resten av programmet. Det var ikke bare ett dokument, man hadde mange arbeidsgrupper på de enkelte fagområdene. En for kulturpolitikk, en for landbrukspolitikk og så videre. Og de utkastene kunne jo slå hverandre i hjel. Gruppen som arbeidet med landbrukspolitikken var jo ikke enige i det vi skrev om landbruket, inntekter og slike ting. Så det var jo da den endelige programkomiteen og Landsmøtet til slutt, som vedtok programmet. Slik at det som ligger her (viser til forhåndsdokumentasjonen, red. anm.), det er jo Arbeiderpartiets økonomers forslag til hvordan forutsetningene for programmet burde være. Og den ble jo ikke fulgt overalt. Selv om Gro var veldig flink til å følge opp økonomenes

interesser, så var det sterke motkrefter, som ønsket mer til spesielle områder. I den praktiske politikken ble økonomenes råd slettes ikke alltid fulgt.

Jeg ble overrasket over Gros andre regjering, der Gunnar Berge var finansminister. Gunnar Berge er en god venn, så jeg vil ikke si noe galt om han på noen måter, absolutt ikke. Men jeg synes kanskje at arbeidsledigheten kom altfor høyt den gangen, og det var nok det som overrasket meg mest. Jeg husker ikke riktig hvor høyt, men den var vel i nærheten av 100 000, tror jeg. Det syntes jeg var altfor høyt i forhold til hva han gjorde i forhold til den økonomiske politikken ellers. Men jeg synes det var for høyt altså i forhold til ---- Jeg tror Arbeiderpartiet på en måte mistet litt av sin sjel der.

Lange: Ja, for det er det jeg vil spørre om. Her har vi på den ene siden et program, som riktig nok er et delprogram, som du sier, som går veldig langt i forestillingen om, påstanden om, at det finnes tilstrekkelig med virkemidler disponible for å sørge for at arbeidsløsheten ikke kommer ut av kontroll. Selv om, som du også selv skriver, det ikke finnes noen garanti for å sikre sysselsettingen. Og noe av det som vel var fasiten, eller bedømmelsen av den politikken som ble ført i Gro Harlem Brundtlands annen regjering når det gjaldt arbeidsløshet, var vel at man der rett og slett ikke hadde mulighet eller evne til å styre den siden. En side av samfunnsutviklingen som tradisjonelt hadde vært helt grunnleggende viktig for Arbeiderpartiet.

Sand: Ja, jeg mener de kunne hatt evner til det, men de lot aldri virkemidlene som gikk på tilstramning slå gjennom sterkere, og gjorde ting litt for fort etter min mening. Så ---

Lange: Hva tror du var årsaken til at man kom ut i det uføret?

Sand: Det er vanskelig for meg å svare på, egentlig. Jeg var ikke noe med i politikken, jeg var departementsråd den gangen.

Lange: Men du satt jo i en departementsrådstilling som hadde nokså nær føling med arbeidsmarkedet?

Sand: Ja, og jeg prøvde å påvirke min statsråd så godt jeg kunne, til å gå sterkere inn for å sikre sysselsettingen. Men han nådde ikke fram, selv om han prøvde. Nei, jeg har aldri skjønt hvorfor Gunnar Berge lot det skje i så sterk grad. Om det var fordi han var nødt til å gjøre det for å få til innstramming på andre felter. Og Berges bakgrunn skulle jo ikke tilsa at han hadde noe glede av det på noen måte. Men rett skal være rett: Han stod overfor vanskelige prioriteringsproblemer – det gjør stats- og finansministeren alltid.

Lange: For fra din posisjon i Kommunal og arbeidsdepartementet så var vel...?

Sand: Ja, vi la opp våre opplegg for politikken litt annerledes enn det Finansdepartementet gjorde. Men en vet jo aldri, når man er departementsråd så vet man jo ikke om en statsråd følger opp i regjeringen. I budsjettbehandlinger i regjeringen er det jo ikke andre enn regjeringens medlemmer pluss en del folk fra Finansdepartementet og Statsministerens kontor som deltar. Så man kan aldri egentlig vite hvordan statsråden følger opp. Det er jo hans eller hennes vurdering, selvfølgelig, som betyr noe i denne sammenhengen.

Lie: Du har jo sittet i det ordinære embetsverket i to perioder ganske langt fra hverandre, i forskjellige posisjoner naturligvis. Når du tenker på perioden i Planleggingsavdelingen på 60-

tallet og så senere i Kommunaldepartementet, opplevde du at embetsmannsrollen i praksis, og når det gjelder forventinger til den, har forandret seg veldig mye i denne fasen?

Sand: Det er det ikke lett å svare på. Da jeg var i Planleggingsavdelingen så var jeg jo helt nederst i systemet. Jeg var helt nybegynner. Og jeg var jo ikke noe sentral i den forstand. I Kommunaldepartementet så var jeg jo leder for administrasjonen, så det blir to helt forskjellige roller, så det er vanskelig å sammenlikne. I planleggingsavdelingen, der lærte jeg å kjenne de som jobbet høyere oppover, som ekspedisjonssjef og planleggingskonsulenter, som de het, de som var nummer to den gangen. Dette var jo redelige og dyktige folk som sa fra hva de mente. Tre av dem ble faktisk departementsråder, så vi jobbet veldig mye sammen også senere. Ut fra det inntrykket jeg fikk fra dem, så kan jeg ikke si at jeg så noen veldig forskjell, ut fra de ståstedene jeg hadde. Det er kanskje andre som satt høyere oppe som vil svare noe annet.

Lie: Og det var heller ikke andre type forventninger til embetsmennene, sånn fra politisk ---

Sand: Nei, det kan jeg ikke si. Jeg følte aldri det i hvert fall. Det eneste jeg var litt spent på da jeg gikk over som ny departementsråd, var om statsråden ville klare å skjønne at jeg da ikke var politiker. Og det gikk overraskende bra, uansett hvilken statsråd vi hadde.

Jeg jobbet for statsråder fra tre partier, Arbeiderpartiet, Høyre og Senterpartiet. Jeg gjorde det på den måten at hver gang det skulle utnevnes ny statsråd, så satt jeg og ventet til statsministeren skulle komme med statsrådslisten. Man kunne jo ikke følge avisene, for der var det jo tusen navn som gikk igjen. Da ringte jeg til vedkommende med en gang, presenterte meg og gratulerte, og sa at jeg ville ha en prat med en gang han eller hun kom i departementet. Og det gjorde vi, da satt vi sammen et par timer. Og det var veldig verdifullt, for da fikk jeg

forklart at min jobb der, det var å være til hjelp og støtte for statsråden, at jeg sa hva jeg mente, men at det var statsråden som tok beslutninger. Og det fungerte overalt, uansett hvilken politisk ledelse vi hadde. Også de fra Arbeiderpartiet respekterte det fullt ut. De prøvde aldri å blande meg inn i partipolitiske ting og slikt.

Lie: Ja, Det kunne jo kanskje vært et like stort problem, i og for seg.

Sand: Ja, nettopp. Det kunne gått begge veier dette her.

Lange: Ellers så har det jo vært en forestilling om at Arbeiderpartiet brukte sentraladministrasjonen da det var i posisjon?

Sand: Men det gjorde de til tider, også. Så vidt jeg vet i hvert fall, så gjorde de det. Se for eksempel på boken til Eivind Erichsen. Selv han, som var meget forsiktig, han var jo med på partitur til Tito, ikke sant. Det var ikke noen regjeringstur, det var partitur --- I min tid så var slikt helt uakseptabelt. Og derfor så var jeg nesten mer spent på hvordan det ville gå vis-à-vis Arbeiderpartiets statsråder, enn i forhold til de borgerlige. Men det gikk greit begge deler.

Lange: For det var vel en kultur, eller en tradisjon, for at det som foregikk av utredninger og i embetsverket kunne brukes i forberedelsene av partiprogrammer innenfor Arbeiderpartiets ramme?

Sand: Det var helt uaktuelt i min tid.

Lie: Det er et inntrykk flere av oss har blitt sittende med, for eksempel fra Finansdepartementet i '50- og '60-årene, at Arbeiderpartiet brukte embetsverket på en annen måte enn det som ble vanlig senere. Enn det som ble vanlig under Borten også. At man tidligere benyttet embetsverket, eller embetsmenn, til å gjøre ting som man i dag oppfatter som veldig klart partifarget. Dels når det gjelder utredninger som gikk inn i partiprogrammer og ikke i andre programmer.

Pharo: Kan det ha noe med knapphet på ekspertise å gjøre, altså at knappheten var betydelig større tidligere enn det den er nå?

Sand: Det hadde jo også noe med det å gjøre at Arbeiderpartiet var et fast regjeringsparti. Det er på et helt annet vis i dag, når regjeringmakten skifter. Husk på at før krigen, så var jo embetsverket stort sett borgerlig. Etter krigen kom også Arbeiderpartiets folk inn i utdanningsinstitusjoner, og kom opp i administrasjonen på den måten. Og dermed så ble de også brukt. Det var kanskje ikke noe rart at det ble sånn. Er et parti statsbærende i så mange år, så fører det nok noe med seg.

Sand: Det siste du spurte om var dette med embetsverket, bruken av embetsverket, var det ikke det? – Noen ganger også senere så var det ofte et problem at stortingsrepresentanter ringte til embetsverket. Enten fra partiet eller opposisjonen, for å spørre om ting. Og det kan ofte være et problem for politikerne, at de ikke vet om sånne kontakter, for det er jo bare statsråden som er ansvarlig overfor Stortinget. Og da passet jeg på. Jeg innførte noen regler i Kommunaldepartementet for akkurat det der, slik at ikke statsrådene skulle komme i vanskeligheter. Og det gikk ut på at hvis en stortingsrepresentant skulle ringe, så skulle man helst ringe til ekspedisjonssjefen eller statsråden.

Hvis man ringte til en lengre nede, så kunne vedkommende svare på spørsmål om rent faktiske ting. Ta for eksempel ansvaret for boligbyggingen. Et tenkt spørsmål: ”Hvor mange boliger ble bygget i Norge i fjor?” Det kan man svare på, det finnes statistikk, ikke sant. Og hvis du så stiller tilleggsspørsmålet: ”Var det bra?”, (latter), så kan du lett drive en saksbehandler til å gå på limpinnen. Og da var beskjeden at i det øyeblikket det kom et sånt spørsmål, så skulle det meldes fra til statsråden om at man hadde hatt en slik samtale. Og det var en måte å unngå feil bruk av embetsverket på. Det er alltid noen som prøver seg på å bruke embetsverket litt sånn, også i dag. Og det var jeg veldig på vakt mot.

Lie: Det er enkelte ting vi har vært litt innom som jeg kunne tenke meg å vende tilbake til. For eksempel utnevnelsen av deg som finansminister. Vi snakket jo litt om det, og vi snakket jo litt om dine kontakter, om hvor du stod, og så kom vi senere tilbake til problemene rundt inntektspolitikken og forventningene i forhold til det. Kan det ha vært et element i tenkningen fra regjeringens side om at man, ved å få en finansminister som var fra LO-siden, kunne oppnå noe, i forhold til å få et godt forhold til, eller sympati, fra LO?

Sand: Nei, jeg tror ikke det. Ikke fra Odvar Nordlis side i hvert fall. Han var veldig klar over dette. Han sa også: ”Husk at du er alles finansminister”. Han var veldig klar over det. Om det gjaldt for alle andre, det vet jeg ikke. Men det var i hvert fall ikke noe press på at jeg skulle ha noen andre holdninger enn det jeg hadde. Alle sakene ble jo behandlet i regjeringen, alle de større sakene, i hvert fall. Sånn at det var aldri noen uenighet om det. Ellers vil jeg si at det var verre da jeg gikk av, for da kom jeg tilbake til LO. Og da var det ikke alle som skjønte denne problemstillingen. VG har en sånn kurve hvor du kan tegne inn hvordan livet har vært for deg, ikke sant. Om jeg noen gang har hatt nedtid, var det i de to årene jeg jobbet i LO, da jeg kom tilbake igjen. Det var vanskelig, altså. Ikke fordi de ikke stolte på meg der, men det

var hele tiden sleivspark av typen ”dette burde du ha funnet ut før” og sånn. (latter) Det var litt slitsomt, så klart, så jeg var glad da jeg kom over i Lånekassa i stedet for.

Lie: Du var jo finansminister, noe som er en veldig sentral posisjon. Så du på deg selv mest som en partimann, eller mest som en fagmann i en veldig utvidet sosialdemokratisk familie på den tiden?

Sand: Jeg så nok på meg selv som partimann. Men jeg var jo utdannet sosialøkonom, og det var alltid godt å bruke det du hadde lært der. Det ble en balansegang.

Lie: Partimann var en litt gal formulering, jeg mente snarere om du så på deg selv som en del av en indre politisk krets.

Sand: Jo, det blir man jo automatisk når man er finansminister. Sånn at det var jeg. Men det er klart, man representerer jo et parti i regjeringen. Så man må jo være lojal overfor det. Men ikke overfor enkeltenheter. LO er ikke med i Arbeiderpartiet, LO er utenom det systemet egentlig. Og man kan ikke være en næringsorganisasjons finansminister. Det nytter ikke.

Lie: I regjering så er man jo per definisjon i sentrum både for styringsverket og for partiet, i og for seg. Men det jeg vil litt tilbake til gjelder dine ståsteder og støttespillere forut for inngangen i regjeringen. Hvordan du så deg selv i forhold til sentrale partikretser, og i forhold til støttespillere, på den tiden?

Sand: Da det var kjent at jeg skulle utnevnes, ringte Per Kleppe meg naturlig nok, og inviterte meg hjem om kvelden. Vi satt og pratet sammen, og da sa han til meg: ”Det er ingen som

hjelper deg, det skal du bare være klar over.” Og det stemte, det. Man må bygge konstellasjonene selv. Og man må passe på å bygge konstellasjoner slik at du ikke alltid har de samme, for da kommer du i lomma på noen. Jeg tror det er ganske viktig at en finansminister faglig sett står fritt. Og selvfølgelig fremmer saker for regjeringen, og du må ha en viss støtte og tyngde. Man må spille på lag med statsministeren, ellers så kan man ikke fungere i den jobben. Men man kan jo selvfølgelig ikke ha støtte fra de samme grupper alltid. Det tror jeg ikke går. Det er en balansegang.

Pharo: Det gjelder da både innenfor og utenfor regjeringen?

Sand: Ja, faktisk. Utenfor på den måten at man ikke alltid kan gjennomføre ting som LO vil. Eller motsatt, hvis du er høyremann, alltid det som NHO vil. Du sitter i samme konflikt på den siden mange ganger.

Pharo: Du beskrev deg selv som, la oss kalle det moderat radikal på 60-tallet. Og jeg har inntrykk av at du for så vidt ikke har flyttet deg veldig mye politisk, utover at man selvfølgelig flytter seg fordi verden forandrer seg. At det er en relativt rett linje i din politiske utvikling. På den annen side så har du for eksempel Einar Førde og Bjørn Tore Godal, og andre, når det gjelder bl.a. EU-opposisjonen og EEC-opposisjonen og sånt. Man har inntrykk av at enkelte kanskje har flyttet seg fra den ene siden av deg og til den andre siden. Er det en riktig observasjon?

Sand: Nei, det vet jeg ikke. Men jeg har vært litt overrasket over enkelte. (latter). Du kan si det sånn. Men jeg har en forståelse for at man forandrer meninger gjennom livet, det gjelder jo oss alle, at vi gjør det. Enten det er i politikken eller i andre ting. Og, hva var det Torbjørn

Berntsen sa, ”vi faller på plass”. Men, jeg synes det er ganske viktig at du har et grunnsyn, og prøver å holde på det. Men at du av og til er nødt til å ---, ikke fordi at andre mener at du skal mene noe annet, men du ser jo av og til at det du har sagt i ungdommen ikke holder vann. Det du har sagt i ungdommen behøver ikke være noe gærent for det. Men, mange samfunnsstøtter i Norge i etterkrigstiden begynte jo i Mot Dag, ikke sant. Uten at noen kritiserte dem for det.

Lange: -- Eller hadde en fortid i Kommunistpartiet.

Sand: Ja, det også.

Lange: Men for din egen del, så nevnte du din motstand mot den europeiske ---

Sand: Ja, jeg sa det. Jeg gikk i tog i 1960, men jeg holdt ikke på så lenge etter det. Jeg begynte etter hvert å synes at min egen argumentasjon ble dum. Da er det på tide å skifte.

Lange: Mer allment så er det hevdet, av Berge Furre blant annet, at hele den sosialdemokratiske orden i hovedsak ble avvirket på 1980-tallet. Det du har sagt i løpet av denne samtalen støtter vel ikke opp under det?

Sand: Vel, som det stod gjengitt her (viser til dokumentasjonsmappen, red.anm), det som gjelder 80-tallet i forbindelse med sysselsettingen, som jeg var inne på tidligere: Når det gjelder Gros andre regjering så er jeg litt enig i det Furre sier der. At det som skjedde i den regjeringen legitimerte at Arbeiderpartiet kan styre med ganske høy grad av arbeidsledighet. På en måte så kan du si at han har rett i det, sånn som det var gjengitt, det som gikk på sysselsetting.

Pharo: Men det er vel videre implikasjoner i det Berge Furre sier, det gjelder ikke bare sysselsetting, sånn som jeg husker det?

Lange: Han sier at konsekvensen er at sysselsettingen ikke lenger er noe overordnet mål. Men i forståelsen av det allmenne virkemiddelapparatet, så gjelder det jo snarere holdninger til markedet.

Sand: I forhold til det jeg har sagt før, så mener jeg at han har et poeng. Jeg mener nok det. Men det jeg registrerte ved måten han formulerte seg på, så var det etter min tid.
(latter).

Lange: Så du vil si at det er resten av partiorganisasjonen, eller partiets hovedlinje, som har forandret seg, og du som har blitt stående?

Sand: Nei, jeg mener jo ikke at Arbeiderpartiet har forandret seg sånn. Men jeg mener de har akseptert noe ledighet, selv om de ikke liker det. Jeg er opplært til at det viktigste man gjør i økonomisk politikk er å sikre folk arbeid. Det har jeg lært. Og det kan de jo ikke ha lært lenger, når de representerer den linjen der. Det har skjedd en forskyvning av mål, kan man si.

Pharo: En forskyvning av mål eller en endret oppfatning av hvor langt virkemidlene rekker?

Sand: Virkemidlene spiller en rolle, klart det. Men i min tid gikk vi veldig langt for å være sikre på at sysselsettingen holdt. Det gjorde Per Kleppe også i hans tid. Jeg er ganske sikker på at hvis vi ikke hadde brukt noen av de virkemidlene vi gjorde, så ville vi ikke ha fått til det.

Og der tror jeg de kanskje har sluppet av mer etterpå. Kanskje de syntes at det gikk for langt, at det var det som var problemet.

Pharo: Jeg har lest gjennom en stor mengde dokumenter om Marshallplansamarbeid, OECD-samarbeid og så videre. Der er jo sysselsettingen et norsk gjennomgangstema. Som ble fremført med en helt utrolig styrke, uansett hva de andre sier.

Sand: Ja, og dere er klar over hvordan disse OECD-rapportene, hvor Norge får beskjed om hva man skal gjøre, settes opp? Det skjer i et samarbeid mellom Finansdepartementet og OECD. Og finansministeren har godkjent hver setning før OECD offentliggjør det.

Pharo: Jo, jeg har sett både på dem og på Development Assistance Committee, og det er virkelig et spill frem og tilbake.

Sand. Ja. Dette var ikke jeg klar over da jeg ble finansminister. Men det ble jeg jo veldig fort. Og det hendte vel at man, for å påvirke norsk politikk, kanskje satte inn noe som framstod som kritikk, for siden å kunne få noe til innad i Norge.

(latter)

Pharo: Jo da, jeg har sett det der ganske mange ganger.

Lie: Ja, jeg tror vi er nær veis ende, jeg. Du har kanskje svar til noen spørsmål som du ikke har fått?

Sand: Jeg synes jeg har fått mange spørsmål, jeg. Det eneste er kanskje disse utredningene fra Renteutvalget.

Pharo: Da vi spiste lunsj var vi så vidt innom spørsmålet om renter på studielån. Var det noe mer du ville si om det?

Lange: Ja, det er en del av din bakgrunn vi ikke har gått inn på her, nemlig ditt arbeid med studiefinansiering mer allment. Du kunne kanskje si litt om ditt engasjement? Hvis vi sier at ditt arbeid som finansminister hadde som hovedmål å sikre en høy sysselsetting, ved siden av de andre målene som er nokså mangfoldige, for eksempel slik de blir formulert i Renteutvalgets innstilling. Der er det jo slik at man skal ha med alle de gode formål samtidig. Du har altså vært særlig opptatt av sysselsettingen, men ved siden av det er det vel studiefinansieringen som...

Sand: Jeg mener at sysselsettingen er en rød tråd gjennom alt jeg har vært med på i økonomi og politikk, at det har vært det viktigste, og at alt annet skulle vike for det. Så lenge det var mulig innen rimelighetens rammer selvfølgelig. Når det gjelder utdanningsfinansiering, så var jeg formann i det som het Utdanningsfinansieringsutvalget i sin tid, som var nedsatt av KUF, hvor vi skulle utrede et nytt system, for det gamle var ikke godt nok. Og da innførte vi det som het prosentstipendmodellen, som har vært gjeldende helt til nå for et par år siden.

Den gikk ut på at man skulle se hvor mye man hadde krav på, og det var mange faktorer som spilte inn ved beregningen, og så skulle man få en viss prosentandel av støtten som stipend. Vi hadde jo mange andre ting som vi fikk gjennom, blant annet så foreslo vi, og det var det som ble ulykken for meg senere, at det ikke skulle være rente på studielån i studietiden. Det foreslo også utvalget, og det sluttet den daværende regjering seg til, og det

ble vedtatt. Så alt var klart for statsbudsjettet for 1981, da Einar Førde, han var da Kirke- og undervisningsminister ---

Vi hadde såkalte budsjettkonferanser, hvor de fikk gjennom veldig lite, og Einar var sur, og jeg var fornøyd. Og så kom Einar til meg, og jeg sa: Du skal få gjennom mer, men da må du også klare å vise sparetiltak. Og så kom han til meg noen dager etterpå og sa at han hadde et bra forslag. Der det ville ta tid før virkningene kom, og det var at han skulle innføre rente på studiegjeld i studietiden. Og det er klart, en finansminister griper jo alt sånt med en gang. Jeg var jo klar over at jeg hadde foreslått at det skulle lovfestes at det ikke skulle være slik. Men han sa at vi skulle gå inn for det. Og det var for så vidt greit nok det. Jeg sa: ”Jeg liker jo det”. Forutsetningen var at Førde til gjengjeld skulle få gjennom noe annet, nemlig Det Norske Teaterets nybygg. Og så foreslo vi det da, og det ble jo et helvete med demonstrasjoner og sånn. Og her på Blindern ble det solgt støttebilletter til fattige studenter. 10 kroner billetten, tror jeg det var. Det var bilde av meg og Einar Førde som det stod ut sånne djevelhorn på. (latter) Og så endte det selvfølgelig med at det forslaget falt i Stortinget, da. Det ble ingen avstemning i det hele tatt. Det Førde fikk gjennom var jo Det Norske Teaterets nybygg, det gikk jo gjennom som smør. Så det var jo hyggelig for Det Norske Teateret. Det var vel grunnen til at det var jeg som ble invitert på åpningsseremonien der, ikke han.

Pharo: Einar Førde kan ikke ha vært så lur at han tenkte at dette ville bli sluttresultatet av Stortingsbehandlingen?

Sand: Jo, det tror jeg nok han var. Selvfølgelig. Du får spørre ham. (latter)

Lange: Vel, noe annet dere ikke fikk igjennom var denne skattereformen.

Sand: Ja, det er et viktig tema, som jeg synes vi skulle snakke litt om. Det som skjedde der var jo at det ble veldig mye diskusjoner gjennom 70-årene om renta og om ubegrenset rentefradrag i inntektene. Mange mente at det virket usosialt, og det mener også jeg at det gjorde. De som hadde store fradrag, det var stort sett de som lånte til næringsvirksomhet og sånne ting. De fikk store utgifter til lånene, og dermed også store fradrag i skatten. Mens vanlige mennesker ikke fikk det. Kleppe laget da i 1979 en skisse for å prøve å unngå dette. Teoretisk sett var den skissen veldig god, den bygget på et bruttoskattesystem, dvs. at rentefradragets betydning ville falle bort. Problemet var at det bare var han som visste om den. Vi andre visste jo ikke noe om den, at jeg ikke visste om den var ikke så farlig, men statsministeren visste heller ikke om skissen. Dette var før min tid som finansminister.

Og så skulle man åpne valgkampen før kommunevalget i 1979, fra et tog som skulle gå fra Oslo til Trondheim. Det var lagt opp veldig fint, slik at man på hver stasjon skulle komme med nye utspill. Det var lagt opp veldig elegant fra partikontorets side. Det de glemte var at når Per Kleppe fikk en mikrofon foran seg, da måtte han alltid si noe. Og Jens Sollie som stilte opp på perrongen når han skulle dra, han spurte: "Har du noe å si, Kleppe?" Og så fortalte han om denne skissen da. Og toget gikk jo, og så gikk meldingen ut over radioen om kvelden og resten av døgnet, om denne skissen for skatteomlegging. Og Odvar Nordli lurte på hva fanden dette var for noe. Han hadde ikke hørt om det før. (latter) Og det ble jo et helvete. Han måtte trekke forslaget på veien opp, og istedenfor alle de planlagte utspillene, så var det utskjelling av Per Kleppe og så videre og så videre. Og det var da Erling Norvik, som var høyreformann, sa følgende i TV: "Valgløftene holder ikke fra Lillehammer til Otta!" (latter)

Men det som også må sies om den skissen, som Arbeiderpartiet faktisk gikk inn for, problemet med den var at den ikke var gjennomførbar administrativt. Den var aldri sjekket med en administrasjon, og det var ikke definerte begreper. Og så var spørsmålet: Hvordan skulle vi komme oss ut av det? Og da gikk jo Kleppe av, han, og så ble jeg sittende med dette.

Og så førte vi forslaget fram for Stortinget. Jeg la ikke noe sjel i det, det må jeg innrømme, for jeg visste at det ikke var mulig å gjennomføre det på den måten. Og da fikk vi heldigvis bare støtte fra SV, slik at forslaget falt. Og sånn var det. Og det var nok en fordel, for vi hadde blitt stilt i den situasjon at vi ikke hadde klart å gjennomføre det. Og dette var nok noe av det som skapte mye av grunnlaget for Høyres gode valgkamp.

Det er veldig farlig å legge frem sånne forslag uten at de er gått gjennom skikkelig administrativt, slik at man får sjekket at ting er gjennomførbare, og at man kan definere begrepene. Hvis ikke så er det jo umulig. Så det endte da med at denne skissen ble sendt tilbake til regjeringen for at den skulle arbeide videre med det. Og den har jo dannet grunnlaget for ting som er gjort senere. Det er litt av den i forhold til at det er mer bruttobeskatning og mindre nettobeskatning.

Lie: Vi snakket jo tidligere om pris- og inntektsstoppens betydning for det dårlige valget i '81. Akkurat den forklaringen var ny for meg, altså, jeg har vel oppfattet at '81 i veldig stor grad var et skattevalg. Hvis det var noen enkeltsaker som var uheldig for Arbeiderpartiet og som var gunstige for Høyre, så var det vel disse syv milliardene som de skulle gi i skattelette? At skattesaken, hvis man skal peke på noe konkret, må ha vært viktig.

Sand: Ja, og derfor tolket jeg det som stod i den boken (Hodne og Grytten, red.anm.) litt annerledes. Jeg skjønnte ikke det som stod der. For jeg er helt enig i det du sier, det var sånn jeg følte det også. Og det kom i tillegg til at det var en alminnelig høyrebølge over hele Europa.

Lange: Vi skal kanskje avrunde med konstateringen av at høyrebølgen og skattepolitikken var avgjørende for dette valget?

Sand: Ja, i hvert fall var det medvirkende begge deler. La meg se om det er noe jeg ikke har sagt, jeg har skrevet noe i margin i forhåndsdokumentasjonen.

Pharo: Er det noe vi ikke har vært innom?

Lange: Oljepolitikk er kanskje et tema vi ikke har snakket om.

Sand: Jeg kan godt si hva jeg jobbet med i den sammenhengen. Som finansminister, så var jeg interessert i at man skulle bruke oljepolitikken til to ting. Det ene var å opprettholde aktivitetsnivået i Norge. Problemet med oljepolitikken var at den direkte sysselsettingseffekten var liten, men indirekte var det ganske store effekter på verft og sånne ting. Det var det ene, og det var jeg interessert i fra sysselsettingens side. Det andre var at oljeinntektene, petroleumsinntektene, skulle gi inntekter til Norge. Det var naturlig at Finansdepartementet skulle være interessert i det, selvfølgelig. Og den gangen var det ganske sterk oljeprisstigning. Det gamle skattesystemet var ikke slik at man klarte å ta av for det, slik at det ble prosentvis større og større andel som gikk til utlandet eller til oljeselskapene, og mindre til staten. Og det var fordi at det ikke var mye til progresjon i systemet for inntektene.

Regjeringen bestemte at det skulle innføres ett nytt system, som Finansdepartementet hadde ansvaret for å bygge opp sammen med Olje- og energidepartementet. Og det gjorde vi. Bjartmar Gjerde var jo olje- og energiminister. Han og jeg ble forholdsvis fort enige om dette, men det var jo mer strid på embetsplanet. Det ligger jo i sakens natur at Olje- og energidepartementets embetsfolk ville støtte oljeindustrien. I alle fall ble vi enige om et forslag som regjeringen sluttet seg til, og vi skulle ha et møte med oljeselskapene og legge det frem. Vi trodde det var de norske oljeselskapene vi skulle møte, et lite møte, slik som vi sitter

nå omtrent. Men vi fikk mistanke om noe annet da vi bilte bortover. For det første skulle møtet være i Ingeniørenes hus store sal. For det andre så hadde folk reist fra Australia og Sør-Amerika bare for å være med på dette møtet. (latter). Vi holdt innleggene våre. Bjartmar snakker ikke godt engelsk, så jeg fikk holde innlegget. Og de stilte spørsmål, og var rasende. Men det gikk bra. Jeg var ganske overrasket, her kommer hele verden for å møte oss. Det var en overraskelse. Poenget var egentlig at vi jobbet for å få mer inntekter til Norge. Og for å få en progresjon i systemet så måtte vi kunne ta av for økte oljepriser.

Lange: Ja, da sier vi takk for i dag ---

Sand: Jeg sier takk til dere, dette var interessant for meg i hvert fall. Å oppleve gamle tider.

Det er vel det dere gjør?

Pharo: Ja, vi lever i fortiden. Det er vårt daglige brød.